

100^Η ΕΠΕΤΕΙΟΣ ΑΠΟ ΤΗΝ ΑΠΕΛΕΥΘΕΡΩΣΗ ΤΩΝ ΣΕΡΡΩΝ ΚΑΙ ΚΑΛΩΝ ΔΕΝΔΡΩΝ (1913-2013)

Ιστορικά κι άλλα γεγονότα - αντιπαράθεση απόψεων

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΑ

Στην ιστορία των Σερρών ίσως να υπάρχουν πολλές σημαντικές ημερομηνίες, αλλά σημαντικότερες όλων είναι η 28^η και η 29^η Ιουνίου του 1913, γιατί στην πρώτη έγινε η **πυρπόληση** της πόλης από τον Βουλγαρικό στρατό κατά τους Βαλκανικούς πολέμους 1912-13 και στην άλλη η **απελευθέρωσή** της μετά από 530 χρόνια Οθωμανικής σκλαβιάς (1383-1913).

Με την συμπλήρωση 100 χρόνων από τους νικηφόρους Βαλκανικούς πολέμους, την απελευθέρωση των Σερρών και των Καλών Δένδρων, αλλά και της Μακεδονίας από την Οθωμανική σκλαβιά και την Βουλγαρική κατοχή, θα πραγματοποιηθούν ίσως διάφορες εκδηλώσεις. Με την ευκαιρία αυτή θεωρούμε ιερό καθήκον και σκόπιο, μαζί με τους πανηγυρισμούς και τις σχετικές επετειακές τελετές, να αποτίσουμε ελάχιστο φόρο τιμής κι ευγνωμοσύνης στους προγόνους μας που αγωνίστηκαν ηρωικά τότε, να ξαναθυμίσουμε τα ιστορικά και άλλα τραγικά γεγονότα (πυρπόληση, σφαγές, λεηλασίες) που διαδραματίστηκαν τόσο στην πόλη των Σερρών και την ευρύτερη περιοχή όσο και στην ιδιαίτερη πατρίδα, την γενέτειρα του γράφοντος, τα Καλά Δένδρα, καθώς και να αντιπαραθέσουμε τις αντικρουόμενες απόψεις των αντιπάλων μερών.

Για να μεταφερθούμε νοερά στην εποχή εκείνη, παραθέτουμε την παρακάτω διαταγή του Στρατηγού Διοικητή της Στρατιάς, η οποία μεταξύ των άλλων έλεγε:

*«...Κατόπιν τῆς ἀνωτέρω διαταγῆς τὴν 26^{ην} Ἰουνίου ἢ VII Μερραρχία παραμένει ἀπὸ γεφύρας Μπουρσουνκίου μέχρι Κουμάργιανης ἐπιβλέπουσα τὸν Στρυμόνα. Ἀναφέρει τὰς συλλεγείσας πληροφορίας, καθ' ἃς εἰς τὸ Παγγαῖον δὲν εὐρίσκεται πλέον βουλγαρικός στρατός, ἀποσυρθεὶς πιθανῶς εἰς Δεμίρ-Ισάρ. Ἐπίσης ὅτι καὶ ἡ Καβάλλα ἔχει ἐκκενωθεῖ ὑπὸ τῶν Βουλγάρων, ὅτι εἰς **Καλένδραν** καὶ Καβακλί ὁ ἐχθρὸς ὑπεχώρησε καὶ εἰς ἀριστεράν ὄχθην τοῦ Στρυμόνος. Κατόπιν τῶν πληροφοριῶν τούτων ὁ ἀντισ/ρχης Κούτσης*

έξήτησεν πληροφορίας, εάν πρέπει να αποστείλη Τάγμα εις Σέρρας ως σχετική διαταγή του Γενικού Στρατηγείου της προηγουμένης ημέρας. Συγχρόνως τό Γεν. Στρατηγείον διέταξε τό εις Τσάγεζι απόσπασμα της Μεραρχίας να ένωθῆ μετ' αυτής... ».

Το κείμενο αποτελεί απόσπασμα που περιγράφει με λίγα λόγια την στρατιωτική κατάσταση που επικρατούσε στην περιοχή των Σερρών κατά την περίοδο του Β' Βαλκανικού πολέμου και ειδικότερα στις 26 Ιουνίου του 1913, δηλαδή λίγες μέρες μετά τις νικηφόρες μάχες Κιλκίς και Λαχανά (19-21 Ιουνίου) και είναι μέρος σχετικής Διαταγής του Διοικητή της Στρατιάς του Ελληνικού Στρατού Στρατηγού Εμμ. Μανουσογιαννάκη προς τις Μεραρχίες I, VI και VII την προηγούμενη μέρα (25-6-1913).

ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΓΝΩΡΙΜΙΑ ΜΕ ΤΑ ΚΑΛΑ ΔΕΝΔΡΑ

Υπάρχουν ορισμένα χωριά που οι κάτοικοί τους έχουν διαγράψει την μακρόχρονη ιστορική τους διαδρομή με έναν τρόπο «χαμηλών τόνων», χωρίς τυμπανοκρουσίες, χωρίς ζητωκραυγές, με μια διάσταση γενικά που δεν φωνάζει και γι' αυτό ίσως να είναι λίγο ή πολύ άγνωστα ευρύτερα. Στην πραγματικότητα όμως μπορεί να διαδραμάτισαν κάποιο ρόλο στο διάβα των αιώνων με γεγονότα μικρά, που η επίσημη ιστορία του τόπου δεν κατέγραψε, αλλά υπάρχουν στην μνήμη και στην παράδοση. Ένα τέτοιο χωριό είναι και τα **Καλά Δένδρα** του Νομού Σερρών.

● **Είναι ένα πολύ παλιό χωριό**, αφού πρωτοεμφανίζεται στο ιστορικό προσκήνιο στα Βυζαντινά χρόνια, στις αρχές του 14^{ου} αιώνα (1320 μ. Χ.), σύμφωνα¹ με τα μέχρι τώρα γνωστά γραπτά ντοκουμέντα, αλλά μάλλον είναι ακόμη πιο παλιό, γιατί δεν πιστεύουμε ότι «ξεφύτρωσε!» ξαφνικά εκείνη την χρονική στιγμή.

● Κατά τους 15^ο και 16^ο αιώνες² υπήρξε **το μεγαλύτερο χωριό**³ σε πληθυσμό κατοίκων του Νομού, όπως προκύπτει από τα επίσημα στοιχεία που βρίσκονται καταγεγραμμένα στους Οθωμανικούς φορολογικούς καταλόγους ΤΤ3 και ΤΤ403 και με **την μεγαλύτερη παραγωγή** σε

---

1. Βλ. Lisa Benou, *Le codex B du monastère Saint-Jean Prodrome Serrès XIIIe-XVe-siècles (Ο Β' Κώδικας της Μονής Αγίου Ιωάννη του Προδρόμου στις Σέρρες κατά τους 13^ο -15^ο αιώνες)*, Paris 1998, σελ. 82-83.

2. Βλ. Γ. Δ. Κόκκινου, *Τα Καλά Δένδρα ή Καλένδρα του Νομού Σερρών, Ιστοριογραφία, Λαογραφία*, Σέρρες 2009, σελ. 110, όπου καταγράφονται τα εξής ενδεικτικά στοιχεία : α) 1465 μ.Χ. (ΤΤ3) με 545 οικογένειες και κατ' εκτίμηση με 2.500 έως 3.000 κατοίκους β) 1551 μ.Χ. (ΤΤ403) με 449 οικογέν. και κατ' εκτίμηση με 2.250 έως 2.700 κατ.

3. Βλ. Μπαλτά Ευαγγελία (E. Balta), *Les vakifs de Serres et de sa region XVe et XVIess*, Athene 1995, σελ. 178.

γεωργικά και κτηνοτροφικά προϊόντα.

● **Λειτουργήσε** «κρυφό σχολείο⁴» στις αρχές του 17^{ου} αιώνα, τότε που «...όλα τάσκιαζε η φοβέρα και τα πλάκωνε η σκλαβιά», όπως δηλώνει ο ίδιος ο Παπασυναδινός, που κατάγονταν από το γειτονικό χωριό, το Μελενικίτσι, στο αυτοβιογραφικό του έργο «Χρονικό των Σερρών» γράφοντας ότι :

«...+,ζριή(16 10 μ.Χ) Μέ έπηγεν ό πατέρας μου ό παπά κϋρ Σίδερης είς τά Καλάδενδρα, είς τόν διδάσκαλον τόν παπά κϋρ Δημμον καί έμαθα είς αυτόν τά κοινά γράμματα. Είς δόξαν Χριστοϋ. Α...».

● Είναι άξιο προσοχής το γεγονός, ότι με το όνομα αυτό, δηλαδή το ελληνικότατο «Καλά Δένδρα», συναντάται για 4 αιώνες από τον 14^ο έως 17^ο (1320 - 1610 μ.Χ.), ενώ κατά τους επόμενους αιώνες παραλλάχτηκε σε Καλένδρα ή Καλέντρα κι επαναφέρθηκε πάλι στην αρχική του ονομασία ως Καλά Δένδρα το 1927 (ΦΕΚ τ. Α΄ 7/1927).

● Κατά την διάρκεια του Μακεδονικού αγώνα⁵ οι γηγενείς Μακεδονομάχοι αντιμετώπισαν θαρραλέα κι αντιστάθηκαν τόσο στην προπαγάνδα, όσο και στην δράση των Βουλγάρων κομιτατζήδων.

● Στο εύλογο ερώτημα πώς συνδυάζονται στην παρούσα εργασία τα Καλά Δένδρα με την πόλη των Σερρών; Η απάντηση προκύπτει από την μελέτη της τοπικής ιστορίας. Είναι διαπιστωμένο ιστορικά, ότι η πορεία των ανθρώπων που έζησαν στον οικισμό ήταν στενά συνδεδεμένη με την αντίστοιχη πορεία των κατοίκων της πόλης των Σερρών και είχαν κοινή μοίρα, γιατί ανήκαν πάντοτε στην «χώρα⁶» της πολιτείας των Σερρών.

---

4. Βλ. Γ. Καφταντζή, *Σερραϊκή Χρονογραφία του Παπασυναδινού*, επανέκδοση Ιεράς Μητρόπολης Σερρών και Νιγρίτας, 1989, σελ. 27.

5. Βλ. Γ. Δ. Κόκκινου, *Τα Καλά Δένδρα...*, ό.π., σελ. 140-158. Οι «αφανείς γηγενείς Μακεδονομάχοι» (1903-1913) στα Καλά Δένδρα, όπως καταγράφηκαν στο ΜΕΤΑΛΟ ΣΥΝΑΞΑΡΙ της Εταιρείας Μακεδονικών Σπουδών, Θεσσαλονίκη 2011, σελ. 278-279 ήταν : Γάτσιος Γεώργιος, Γάτσιος Μιχαήλ, Δούμπας Γεώργιος, Νιούγκας Κων/νος, Παπαδόπουλος Μιχαήλ, Παπαδόπουλος Στέργιος, παπα-Μιχαήλ πρωθυερέας, Τάκος (ή Γάτσιος) Αργύριος, Τίνκας Πέτρος, Χερχελετζής Δημήτριος και Χερχελετζής Στόγιος ή Στόικος.

6. Βλ. Δ. Κ. Σαμσάρη, *Ιστορία των Σερρών -κατά την αρχαία και ρωμαϊκή εποχή*», Θεσσαλονίκη 1999, σελ. 79.

ΠΟΛΕΜΙΚΑ ΓΕΓΟΝΟΤΑ ΛΙΓΟ ΠΡΙΝ ΑΠΟ ΤΗΝ ΑΠΕΛΕΥΘΕΡΩΣΗ

Επανερχόμενοι στην παραπάνω διαταγή του Στρατηγού Διοικητή της Στρατιάς που έλεγε: «...Κατόπιν⁷ τής άνωτέρω διαταγής τήν 26^η Ιουνίου ή VII Μεραρχία παραμένει άπό γεφύρας Μπουρσουκίου μέχρι Κουμάργιανης ... κ.λπ.». Αμέσως διαπιστώνονται τα εξής γεγονότα:

1^ο) Η VII Μεραρχία, ύστερα από την νίκη και εκδίωξη των Βουλγάρων από την Νιγρίτα (20 Ιουνίου 1913), πήρε διαταγή να εγκατασταθεί κατά μήκος της δεξιάς πλευράς του ποταμού Στρυμόνα και ν' αναλάβει τον ρόλο να επιβλέπει όλες τις γέφυρες, από τα χωριά Μπουρσουκί⁸ μέχρι Κουμάργιανη (σημ. Κουμαριά), να συγκεντρώνει πληροφορίες για τις κινήσεις και θέσεις του εχθρού στον ποταμό Στρυμόνα και σ' ολόκληρο τον κάμπο των Σερρών και να κινηθεί, «εάν πρέπει», προς κατάληψη της πόλης των Σερρών, μόνον αφού πάρει νεότερη διαταγή.

2^ο) Φαίνεται ότι είχε αποσταλεί στρατιωτική ομάδα ανίχνευσης, η οποία διαπίστωσε ότι ο εχθρικός στρατός «*ύπεχώρησε*», εγκατέλειψε τα χωριά Καλένδρα (Καλά Δένδρα) και Καβακλί (Λευκώνα), δηλαδή αυτά που βρισκόνταν κατά μήκος του δρόμου που οδηγούσε προς την πόλη των Σερρών και πιθανότατα είχε εγκαταλείψει και τα υπόλοιπα χωριά.

3^ο) Η ίδια ομάδα διαπίστωσε ακόμη ότι: «...*ελάχιστοι ίππείς περιτρέχουσι τήν άριστεράν όχθην του Στρυμόνος...*», γεγονός που φανερώνει, ότι ο Βουλγαρικός στρατός πανικόβλητος είχε εγκαταλείψει τα οχυρωματικά έργα της πρώτης γραμμής που είχε κάνει κατά μήκος της αριστερής όχθης του ποταμού Στρυμόνα και οι τελευταίοι «*ελάχιστοι*» στρατιώτες, που είχαν απομείνει, τρέπονταν κι αυτοί με τα άλογά τους σε φυγή. Για να καθυστερήσει όμως την επέλαση του ελληνικού στρατού και πριν εγκαταλείψει τις θέσεις του, είχε καταστρέψει τις ξύλινες γέφυρες του ποταμού Στρυμόνα στα χωριά Όρλιακο (σημ. Στρυμονικό) και Κοπρίβα (σημ. Χείμαρρος).

4^ο) Επίσης ότι είχε αποσυρθεί ο εχθρικός στρατός από τις περιοχές Καβάλας και Παγγαίου και είχε συγκεντρωθεί στην περιοχή Σιδηροκάστρου (Δεμίρ-Ισάρ), όπου μεταφέρθηκε σιδηροδρομικώς. Άρα φαίνεται είχε εκλείψει ο κίνδυνος στις εκβολές του ποταμού Στρυμόνα, γι' αυτό και το Στρατηγείο έδωσε διαταγή το στρατιωτικό απόσπασμα που βρισκόταν στο Τσάγεζι να προχωρήσει και να ενωθεί με το κυρίως

---

7. Βλ. *Σερραϊκά Χρονικά*, τ. Β', της Ιστορικής και Λαογραφικής Εταιρίας Σερρών και Μελενίκου, 1957, εργασία του Γεωργίου Ι. Λιάου με θέμα: *Το Νέον Πετρίτσι και η ιστορία του*, σελ. 228-229.

8. Μπουρσουκί, παλιό χωριό στη δεξιά πλευρά του Στρυμόνα, οι κάτοικοι του οποίου μεταφέρθηκαν κι εγκαταστάθηκαν στο σημερινό Λιμνοχώρι το 1932.

σώμα της Μερραρχίας που βρισκόταν στο χωριό Όρλιακο και ένα τμήμα της στην γέφυρα της Κουμάργιανης.

5^ο) Εντωμεταξύ είχε προγραμματιστεί οι άλλες δυο Μερραρχίες (I και VI) να αντιμετωπίσουν τις εχθρικές δυνάμεις στην περιοχή του Μπέλες, όπου είχαν συγκεντρωθεί από Καβάλα, Παγγαίο και Σέρρες. Τελικά η μάχη δόθηκε στην περιοχή Πετρισιού (μάχη της «Βέτρινας» ή «Δεμίρ- Ισάρ») στις 27 Ιουνίου 1913, όπου κατατροπώθηκε ο βουλγαρικός στρατός και οπισθοχώρησε, αφήνοντας πίσω αιχμαλώτους, πυρομαχικά, όπλα, αλλά και μεγάλες καταστροφές. Την ημέρα αυτή (27 Ιουνίου) ελευθερώθηκε το Σιδηρόκαστρο και η περιοχή του Μπέλες.

ΒΟΥΛΓΑΡΟΙ ΑΙΧΜΑΛΩΤΟΙ

Prisonniers Bulgares.

2.500 Βούλγαροι στρατιώτες αιχμάλωτοι, συλληφθέντες κατά τον Β΄ Βαλκανικό πόλεμο (1913). (Η φωτογραφία από την «Εικονογραφημένη Ιστορία των Σερρών» του Βασίλη Τζανακάρη).

ΒΟΥΛΓΑΡΙΚΗ ΚΑΤΟΧΗ

(24 Οκτωβρίου 1912 μέχρι 28 Ιουνίου 1913)

Πώς όμως βρέθηκαν οι Βούλγαροι στην περιοχή των Σερρών;

Όπως είναι γνωστό, στις 4 Οκτ. 1912 οι Βαλκανικές χώρες Ελλάδα, Βουλγαρία, Σερβία και Μαυροβούνιο συμάχησαν και κήρυξαν πόλεμο κατά της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας για την απελευθέρωση των σκλαβωμένων περιοχών τους κι έτσι άρχισε ο **Α΄ Βαλκανικός πόλεμος**⁹. Οι Βούλγαροι τότε κατέβηκαν προς την Μακεδονία και στις 24 Οκτωβρίου

9. Βλ. Γ. Καφταντζή, *Οι Σέρρες άλλοτε και τώρα* - Αφιέρωμα, έκδοση του Ομίλου ΟΡΦΕΑΣ Σερρών, 1985, σελ. 247.

του 1912 κατέλαβαν σχεδόν χωρίς μάχη τον Νομό Σερρών και παρέμειναν μέχρι 28 Ιουνίου του 1913.

Ο σερραϊκός λαός υποδέχτηκε τον βουλγαρικό στρατό «ως ελευθερωτή» από τον Οθωμανικό ζυγό με λουλούδια, χαρές, τραγούδια και χάριξε την απελευθέρωσή του με σημαιοστολισμούς, δοξολογίες στις εκκλησίες κι άλλες εκδηλώσεις πανηγυρισμού, αλλά δεν ήξερε τι τον περιμένει στην συνέχεια. Αυτό φάνηκε, όταν σε λίγο καιρό κυκλοφόρησε Βουλγαρική προκήρυξη¹⁰ από τον Γενικό Διοικητή της Μακεδονίας Στρατηγό Βουλκώφ. Κι όπως σ' ολόκληρη την κατεχόμενη Μακεδονία, έτσι στις Σέρρες και στα Καλά Δένδρα εγκαταστάθηκαν αμέσως πολιτικές και στρατιωτικές Αρχές, δηλαδή Αστυνομία, στρατός, Δήμαρχοι, πρόεδροι και γραμματείς στις Κοινότητες και δάσκαλοι στα σχολεία. Άρχισαν δε να συλλαμβάνουν όλους τους προκρίτους, τους Μακεδονομάχους ή τους απογόνους αυτών, να τους πηγαίνουν στην Αστυνομία για πολυήμερες ανακρίσεις, στην αρχή με ήπια μέσα και ύστερα με ξυλοδαρμούς κι άλλους μεν απ' αυτούς τους άφηναν, άλλους δε τους έστελναν για συνέχιση της ανάκρισης στην πόλη των Σερρών ή στις φυλακές. Γενικά ήθελαν να επιβάλουν ένα κλίμα τρομοκρατίας και εκφοβισμού, εφαρμόζοντας ένα σχέδιο¹¹ εκβουλγαρισμού των κατοίκων.

Εξανάγκαζαν τους κατοίκους να υπαχθούν εκκλησιαστικά στην Βουλγαρική Εξαρχία, να χρησιμοποιούν την βουλγαρική γλώσσα και ν' αλλάξουν τα ονοματεπώνυμά τους, για παράδειγμα¹² το Ιωάννης Αγγελίδης σε Ivan Αγγελοφ (Ιβάν Αγγέλοφ), ώστε να φαίνονται βουλγαρικά. Και μάλιστα σε κάποιες περιοχές προχώρησαν στην αλλαγή των καταλήξεων των ονομάτων ακόμη και στους τάφους των νεκροταφείων.

Και, όπως θυμούνται και διηγούνται οι γηγενείς¹³ γέροντες του χωριού, άρχισαν οχρωματικά έργα τόσο κατά μήκος της αριστερής όχθης του ποταμού Στρυμόνα και της Μπέλιτσας όσο και στην νότια πλευρά του χωριού Καλά Δένδρα (τότε Καλένδρα) στην τοποθεσία του ιερού ναού Αγίου Γεωργίου. Τότε μερικοί έφυγαν από το χωριό από φόβο για την ζωή τους. Όσοι όμως παρέμειναν, είτε γιατί είχαν προσχωρήσει με το

---

10. Βλ. Β. Τζανακάρη, *Εικονογραφημένη Ιστορία των Σερρών*, τ. Α', 1991, σελ. 248 (Προκήρυξη του Γενικού Διοικητή της Μακεδονίας Στρατηγού Βουλκώφ με ημερομηνία 7-12-1912, σύμφωνα με την οποία όλοι οι κάτοικοι υπάγονται στο Βουλγαρικό Κράτος και οφείλουν να υπακούουν στους βουλγαρικούς Νόμους).

11. Βλ. π-Γαβριήλ Κουντιάδη, *Λεύκωμα του Σουμπάσκιοϊ, χωριού της περιφέρειας Σερρών*, 1925, σελ. 36.

12. Βλ. Γ. Δ. Κόκκινου, *Τα Καλά Δένδρα*, ό.π., σελ. 321-323.

13. Βλ. Γ. Δ. Κόκκινου, *Τα Καλά Δένδρα*, ό.π., σελ. 169-173 (τις αφηγήσεις του μπάρμπα Δημήτρη Τόλιου, γεννημένου το 1889, τις διηγήσεις της αείμνηστης Ελένης Κόκκινου, μητέρας του γράφοντος, γένν. 1906, το προσωπικό ημερολόγιο του Βασίλη Γάτσιου, γεννημένου το 1925, κ.ά.)

μέρος των Βουλγάρων είτε γιατί δεν είχαν τρόπο να φύγουν, εξαναγκάστηκαν να εργάζονται στα οχρωματικά έργα.

Στη συνέχεια ακολούθησε ο **Β΄ Βαλκανικός πόλεμος**. Οι Βούλγαροι αναπάντεχα στις 17 Ιουνίου του 1913 κήρυξαν πόλεμο εναντίον της Ελλάδας και Σερβίας, γιατί δεν ικανοποιήθηκαν οι βλέψεις τους στο να πάρουν κι άλλα εδάφη, όπως την Θεσσαλονίκη, το Μοναστήρι κ.ά. Κατά την διάρκεια αυτού του πολέμου έγιναν τότε μεταξύ Ελλήνων και Βουλγάρων σφοδρές και αιματηρές μάχες¹⁴ που έληξαν όλες νικηφόρα υπέρ του ελληνικού στρατού (Κιλκίς-Λαχανά 19-21 Ιουν. 1913, Δοϊράνης 22-24 Ιουν. 1913, Δεμίρ-Ισάρ 25-27 Ιουν. 1913, Στενά Κρέσνας 24 Ιουλίου 1913 κ.ά.). Μετά τις βαριές αυτές ήττες αναγκάστηκαν οι Βούλγαροι να συνθηκολογήσουν και να υπογράψουν την Συνθήκη Ειρήνης του Βουκουρεστίου στις 28 Ιουλίου του 1913, όπου και καθορίστηκαν οριστικά τα σύνορα των Βαλκανικών χωρών.

Πρωτοσέλιδο της εφημερίδας ΕΜΠΡΟΣ στις 30 Ιουνίου 1913, όπου ο τίτλος της αναγγέλλει την «Χθεσινή κατάληψη της πόλης των Σερρών» από τον ελληνικό στρατό, άρα και την απελευθέρωσή της στις 29 Ιουνίου 1913, αλλά και την οδυνηρή είδηση ότι έγινε «Τερατώδης σφαγή διακοσίων ομογενών», δηλαδή Ελλήνων.

ΑΠΕΛΕΥΘΕΡΩΣΗ ΤΩΝ ΚΑΛΩΝ ΔΕΝΔΡΩΝ ΚΑΙ ΤΩΝ ΣΕΡΡΩΝ

Οι κάτοικοι του χωριού Καλά Δένδρα, ύστερα από αναρίθμητες εχθρικές κατακτήσεις, καταστροφές και πολεμικές συγκρούσεις που εξη-

14. Βλ. Ιωάννη Γεμενετζή, Αντ/ρχη Πυρ/κού, «Β΄ Βαλκανικός πόλεμος», περιοδικό Στρατιωτική Επιθεώρηση, Νοεμ.-Δεκ. 2009, σελ. 114-129.

σαν, την αγωνία και προσμονή 530 ετών σκλαβιάς, υποδέχτηκαν το απόγευμα της 28^{ης} Ιουνίου του 1913, ημέρα Παρασκευή, μέσα σε έξαλλους πανηγυρισμούς, με χαρά και εθνική περηφάνια, τον τακτικό Ελληνικό στρατό. Ένα τμήμα του ερχόμενο από την γέφυρα του Όρλιακου πέρασε μέσα από το χωριό (ίσως για λόγους στρατιωτικής τακτικής) και συνέχισε στον λιθόστρωτο (καλντερίμι, σημάδια του οποίου υπάρχουν και σήμερα) δρόμο, που υπήρχε τότε, προς Λευκώνα κι ενώθηκε με το υπόλοιπο στράτευμα που προχωρούσε στον δρόμο Θεσσαλονίκης-Σερρών. Ο κύριος όγκος του στρατού (VII Μεραρχία) βάδιζε από την γέφυρα της Κουμάργιανης προς τις Σέρρες. Στρατοπέδευσε όμως έξω από την πόλη.

Το πρωί της επόμενης¹⁵ μέρας υποδέχτηκαν, τον Συνταγματάρχη Ν. Σωτήλη, Διοικητή της VII Μεραρχίας και το Επιτελείο του, ο Μητροπολίτης Σερρών Απόστολος, ιερείς και πλήθος σερραϊκού λαού, συντετριμμένοι από θλίψη αλλά γεμάτοι από ενθουσιασμό και περηφάνια, στην ανατολική πλευρά της πόλης, όπου υπήρχε και υπάρχει το παρεκκλήσι του Αγίου Γεωργίου του Κρουονερίτη. Ακολούθησαν κατάλληλες και συγκινητικές προσφωνήσεις, τελέστηκε επίσημη δοξολογία και στη συνέχεια ο Μέραρχος και ο ανδρείος ελληνικός στρατός μπήκαν στην πόλη των Σερρών, κατέλαβαν αυτήν και την ελευθέρωσαν «εν ονόματι του βασιλέως Κωνσταντίνου». Ήταν Σάββατο 29^η Ιουνίου 1913. Κι έτσι εκπληρώθηκε ο προαιώνιος πόθος του σερραϊκού λαού, να απαλλαγεί για πάντα από την μακρόχρονη ξενική σκλαβιά.

Εκείνες τις ίδιες μέρες οι κάτοικοι του χωριού Καλά Δένδρα ζούσαν κι αυτοί με ανάμεικτα συναισθήματα χαρμολύπης, γιατί βρέθηκαν ξαφνικά μπροστά σε δυο συγκλονιστικά γεγονότα. Από την μια ήταν απαρηγόρητοι, γιατί οι Βούλγαροι φεύγοντας πυρπόλησαν και κατέστρεψαν τα ελληνικά σπίτια κι από την άλλη μάθαιναν το απόγευμα της 28^{ης} Ιουνίου από τους διερχόμενους Έλληνες στρατιώτες, που βάδιζαν προς την πόλη των Σερρών, ότι οι Βούλγαροι κατακτητές έφευγαν οριστικά κι επομένως ήταν πια ελεύθεροι. Οι στιγμές που ζούσαν ήταν απερίγραπτες, δεν μπορούσαν να πιστέψουν ότι το όνειρο έγινε πραγματικότητα και γι' αυτό αυθόρμητα πολλοί ξεκίνησαν προς την πόλη, να δουν, να μάθουν και να γιορτάσουν μαζί με τους Σερραίους.

Τί κρίμα όμως! Γιατί, μόλις έφθασαν στην πόλη, έμειναν άναυδοι και με το στόμα ανοιχτό, όταν αντίκρισαν την πόλη των Σερρών πυρπολημένη, αγνώριστη, μαυρισμένη, κατεστραμμένη και μαύρους καπνούς να βγαίνουν από τα σπίτια, τα μαγαζιά και τις εκκλησίες.

---

15. Βλ. Π. Πέννα, *Ιστορία των Σερρών* έκδοση της Ιστορικής και Λαογραφικής Εταιρίας Σερρών-Μελενίκου, Αθήναι 1966, σελ. 348 (Σχετική με την απελευθέρωση των Σερρών προκήρυξη του Διοικητή της 7^{ης} Μεραρχίας Ναπολέοντος Σωτήλη).

ΓΕΓΟΝΟΤΑ ΠΡΙΝ ΑΠΟ ΤΗΝ ΑΠΕΛΕΥΘΕΡΩΣΗ

Οι Βούλγαροι, πριν από την αποχώρησή τους από τις Σέρρες και την περιοχή των Σερρών, είχαν καταστρέψει τις γέφυρες του ποταμού Στρυμόνα, επιβραδύνοντας έτσι την προέλαση του Ελληνικού στρατού, ο οποίος δεν μπόρεσε να ελευθερώσει την πόλη έγκαιρα. Οι κάτοικοι των Σερρών και των περιχώρων ανυπεράσπιστοι είχαν αφεθεί στο έλεος των Βουλγάρων κομιτατζήδων και τμημάτων του τακτικού στρατού, που εφάρμοσαν την τακτική της φυλάκισης¹⁶, της σφαγής αθώων κατοίκων και πυρπόλησης. Τότε κάηκαν και καταστράφηκαν ολοσχερώς στην πόλη των Σερρών 4.050 σπίτια (από τα 6.000), οι 18 από τους 21 ναούς, μεταξύ αυτών και ο Βυζαντινός (14^ο αιώνα) Μητροπολιτικός ναός των Αγίων Θεοδώρων, περίπου 1.000 καταστήματα της αγοράς, αφού πρώτα λεηλατήθηκαν, σχεδόν όλες οι καπναποθήκες και κάηκαν ή σφαγιαστήκαν εκατοντάδες Σερραίοι. Η αξία των πυρποληθέντων σπιτιών, των καταστημάτων, των ιερών ναών, των καπνοθηκών και το περιεχόμενο όλων αυτών, σύμφωνα με πρόχειρους υπολογισμούς, ανέρχονταν σε δεκάδες εκατομμύρια¹⁷ γαλλικά φράγκα.

Τα δραματικά αυτά γεγονότα και οι σκηνές φρίκης συνεχίστηκαν μέχρι το βράδυ της 28^{ης} Ιουνίου, οπότε οι Βούλγαροι άρχισαν να φεύγουν, γιατί έφτανε η είδηση, ότι ο ελληνικός στρατός ήταν έξω από την πόλη. Φεύγοντας όμως πήραν μαζί τους και τους προκρίτους της πόλης που είχαν συλλάβει από τις 18 Ιουνίου, τον Γυμνασιάρχη Λ. Παπαπαύλου, τον γιατρό Αν. Χρυσάφη, τον φαρμακοποιό Ν. Φωκά, τον διευθυντή της Τράπεζας «Ανατολή» Κ. Σταμούλη κ.ά. τους οποίους και δολοφόνησαν. Ο Γάλλος δημοσιογράφος, Georges Bourdon¹⁸, πολεμικός ανταποκριτής της εφημερίδας *Figaro*, στο φύλλο της 10/23-7-1913, περιγράφει με πολύ μελανά χρώματα την ανεύρεση των πτωμάτων έξω από το Λιβούνιο :

«... Μία βαρυστάτη δυσσομία προσέβαλε τās όσφρήσεις μας...». Και, συνεχίζει ο δημοσιογράφος την περιγραφή, όμως η διαπεραστική, επίμονη κι άσχημη δυσσομία που προέρχεται από σάρκα, όταν αποσυντίθεται, ήταν εκείνη που τους οδήγησε να βρουν τα επτά (7) πτώματα. Τα θύματα δεν έμοιαζαν ότι ήταν χωρικοί, γιατί φορούσαν ρούχα από υφάσματα άριστης ποιότητας, είχαν καπέλα καινούργια και παπούτσια και γενικά είχαν την εμφάνιση πλουσίων πολιτών. Προφανώς ήταν Σερραίοι, γιατί τα τρία από τα επτά αναγνωρίστηκαν και ήταν ο Γυμνασιάρχης Παπαπαύλου, ο γιατρός Χρυσάφης κι ο φαρμακοποιός Νέστωρ Φωκάς.

---

16. Βλ. Π. Πέννα, *Ιστορία των Σερρών*, ό.π., σελ. 341.

17. Βλ. *Αί Βουλγαρικοί ώμότητες έν τη Ανατολική Μακεδονία καί Θράκη 1912-1913*, (γεγονότα, έκθέσεις, έγγραφα, επίσημοι μαρτυρίαί), Έν Άθήναις 1914, σελ. 166.

18. Βλ. Π. Πέννα, *Ιστορία των Σερρών*, ό.π., σελ. 346, 347.

Ένα τηλεγράφημα¹⁹ του τότε Βασιλιά της Ελλάδας Κωνσταντίνου και Αρχηγού του Ελληνικού Στρατού προς την Ελληνική Κυβέρνηση στις 29 Ιουνίου 1913, αναφερόμενο στα γεγονότα του Δεμίρ-Ισάρ, μεταξύ άλλων έλεγε ότι: α) Βούλγαροι στρατιώτες είχαν συλλάβει τον Μητροπολίτη του Δεμίρ-Ισάρ και Μελενίκου (Κωνσταντίνο), δυο ιερείς και πάνω από εκατό πρόκριτους και πολίτες, τους οποίους κατέσφαξαν όλους. β) Έγινε εκταφή των πτωμάτων και το κακούργημα εξακριβώθηκε. γ) Συγχρόνως βίασαν τις παρθένες κοπέλες και μία την έσφαξαν, γιατί τους αντιστάθηκε. Και, συνεχίζοντας στο τηλεγράφημα, παρακαλεί να γίνουν διαμαρτυρίες προς τον πολιτισμένο κόσμο, για να μην αναγκασθεί να προβεί σε αντίποινα για τις φρικαλεότητες που διαπράττουν οι Βούλγαροι και που ωχριούν μπροστά σ' αυτές που έκαναν βάρβαροι λαοί σε προηγούμενους χρόνους.

Από την άλλη πλευρά ο βασιλιάς της Βουλγαρίας Φερδινάνδος έσπευσε με όχι και τόσο «σοβαρές» δικαιολογίες (όπως π.χ. ότι ο Μητροπολίτης του Δεμίρ-Ισάρ οργάνωνε επανάσταση -στο γραφείο του βρέθηκε πιστόλι- δεν σφαγιάστηκε αλλά «σκοτώθηκε» σε μάχη -οι ιερείς δεν ήταν δυο αλλά ένας κ.ά.) να δώσει διευκρινίσεις πάνω στις κατηγορίες αυτές, με τηλεγράφημα που δημοσιεύθηκε στην εφημερίδα «Εσπερινά Νέα» του Λονδίνου στις 2 Ιουλίου 1913.

Ένα δεύτερο τηλεγράφημα του βασιλιά των Ελλήνων μέσω του ανταποκριτού Στήβενς της εφημερίδας *Daily Telegraph* του Λονδίνου έλεγε ότι, όταν κατάγγειλε τις βουλγαρικές φρικαλεότητες στον πολιτισμένο κόσμο, ζητούσε την άμεση εξακρίβωση αυτών των βανδαλικών πράξεων. Και, συνέχιζε το τηλεγράφημα, ότι πρέπει να γίνουν ανακρίσεις το συντομότερο δυνατόν, πριν χαθούν τα ίχνη των εγκλημάτων, ότι οι Έλληνες στρατιώτες είναι «άνικανοι» να κάνουν τέτοιες βιαιοπραγίες κι ότι κανένας αιχμάλωτος βούλγαρος στρατιώτης δεν κακοποιήθηκε κατά τις μάχες Κιλκίς και Λαχανά ή αλλού. Μάλιστα δε, οι τότε Γενικοί Πρόξενοι της Αυστροουγγαρίας και Ιταλίας οι οποίοι επισκέφθηκαν αυτοπροαίρετα τους τόπους, όπου διαδραματίστηκαν οι φρικαλεότητες, δήλωσαν ότι αυτά που είδαν υπερβαίνουν κατά πολύ τα όσα δημοσιεύτηκαν στις τότε εφημερίδες.

ΣΥΓΚΡΟΤΗΣΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗΣ

Ύστερα από τις παραπάνω ανταλλαγές κατηγοριών μεταξύ της Ελλάδας και Βουλγαρίας θεωρήθηκε σκόπιμο από το Αμερικανικό Ίδρυμα του Carnegie Endowment for International Peace (Ίδρυμα Carnegie για την Διεθνή ειρήνη) να συγκροτηθεί μια Διεθνής Επιτροπή,

---

19. Βλ. *Αί Βουλγαρικάί ώμότητες ...*, ό.π., σελ. 20-21.

με σκοπό να διερευνήσει τα γεγονότα, τα αίτια, την συμπεριφορά των εμπλεκομένων κατά τους Βαλκανικούς πολέμους κι αν έγιναν έκτροπα, από ποιους και να αποδοθούν ευθύνες. Πράγματι η Επιτροπή συγκροτήθηκε από τα εξής μέλη: D' Est. Constant, Γάλλος βαρώνος και γερο-σιαστής, J. Godart, Γάλλος δικηγόρος και βουλευτής, S. Dutton, καθηγητής στο Πανεπιστήμιο της Κολούμπια, Fr. Hirst, Βρετανός εκδότης του *The Economist*, Henry N. Brailsford, Βρετανός δημοσιογράφος, Paul Miljukov, Ρώσος καθηγητής Ιστορίας, μέλος της Δούμας, Sch. Walter, Γερμανός καθηγητής του Δικαίου, J. Redlich, Αυστριακός καθηγητής στο Πανεπιστήμιο Βιέννης.

Κάποια από τα μέλη της Επιτροπής ήρθαν στους τόπους διεξαγωγής των Βαλκανικών πολέμων κατά τον Αύγουστο του 1913, ερεύνησαν, μελέτησαν έγγραφα, διάβασαν εφημερίδες, εξέτασαν μάρτυρες και κατέληξαν σε ένα πόρισμα²⁰ το οποίο είχε 446 σελίδες και δημοσιεύτηκε στην Ουάσιγκτον των Η.Π.Α. το 1914 με τον τίτλο :

«*Carnegie Endowment for International Peace, REPORT of the international COMMISSION, To Inquire into the Causes and Conduct, OF THE BALKAN WARS*»

«*Ιδρυμα²¹ Carnegie για την διεθνή ειρήνη, ΕΚΘΕΣΗ της Διεθνούς Επιτροπής της έρευνας για τα αίτια και την συμπεριφορά των (εμπλεκόμενων) κατά τους Βαλκανικούς Πολέμους*».

ΠΑΡΑΘΕΣΗ ΤΩΝ ΑΝΤΙΚΡΟΥΟΜΕΝΩΝ ΑΠΟΨΕΩΝ

Η Ελληνική πλευρά υποστηρίζει ότι κατά την διάρκεια του Β' Βαλκανικού πολέμου, αλλά και πριν, διαπράχθηκαν εκ μέρους των Βουλγάρων κακουργήματα και αποτροπιαστικά εγκλήματα κυρίως προς τον άμαχο πληθυσμό (δολοφονίες, σφαγές, βιασμοί, ξυλοδαρμοί, πυρπολήσεις, λεηλασίες και άλλες φρικιαστικές πράξεις). Η άποψη αυτή στηρίζεται σε έγγραφα, σε εκθέσεις των προξένων, σε δημοσιεύματα ξένων δημοσιογράφων, σε ομολογίες αυτοπτών μαρτύρων, σε φωτογραφίες και άλλα ντοκουμέντα.

Ταυτόχρονα αντιπαρατίθενται και τα επιχειρήματα, τα σχετικά με τα ίδια γεγονότα, που παρουσίασε η άλλη πλευρά, από την Έκθεση της Διεθνούς Επιτροπής Carnegie, για να συγκρίνει ο αναγνώστης και να

---

20. Βλ. Carnegie Endowment for International Peace, «*REPORT of the international COMMISSION, To Inquire into the Causes and Conduct, OF THE BALKAN WARS*», Published by the Endowment Washington, D. C. 1914.

21. Την μετάφραση του Αγγλικού κειμένου της Έκθεσης Carnegie έκανε, ευγενώς προσφερθείσα, η καθηγήτρια της αγγλικής γλώσσας κ. Ισιμήνη Αντωνοπούλου, τ. Λυκειάρχης του Ιου Λυκείου Σερρών, προς την οποία κι από την θέση αυτή εκφράζουμε τις ολόθερμες ευχαριστίες μας.

βγάλει τα συμπεράσματά του.

1^ο) Πρώτα-πρώτα αναμφισβήτητο γεγονός αποτελεί, ότι τα πολεμικά, ιστορικά και άλλα γεγονότα των Βαλκανικών πολέμων κατέγραψαν και δημοσίευσαν κυρίως ξένοι διεθνούς κύρους ανταποκριτές ξένων εφημερίδων της εποχής εκείνης, οι εξής:

Emile Thomas, ανταποκριτής της εφημερίδας Temps, Crawford Price, ανταποκριτής της εφημερίδας Times, P. Tiano ανταποκριτής της εφημερίδας Journal, L. Magrini, ανταποκριτής της εφημερίδας Secolo, A. Bessantchi, ανταποκριτής της εφημερίδας Zeit, A. Grohmann, ανταποκριτής της εφημερίδας Frankfurter Zeitung, Turbe, ανταποκριτής του τηλεγραφικού πρακτορείου Havas, Trapman, ανταποκριτής της εφημερίδας Daily Telegraph, P. Donaldson, ανταποκριτής του τηλεγραφικού πρακτορείου Reuter, R. Larco, ανταποκριτής της εφημερίδας Corriere de la Sera, Rene Ruauux, Γάλλος ανταποκριτής της εφημερίδας Temps, και Tordov Bladimir, ανταποκριτής της εφημερίδας Outro Rossije Μόσχας.

2^ο) Οι εννιά πρώτοι μάλιστα απ' αυτούς, μόλις έμαθαν για τις φρικαλεότητες που διαπράττονταν εκ μέρους των Βουλγάρων, αμέσως υπέγραψαν και έστειλαν έντονο τηλεγράφημα²² διαμαρτυρίας προς τον «Σύνδεσμο των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων» στις 14 Μαΐου 1913, που έλεγε ότι: α) Επειδή οι σχέσεις μεταξύ των Βαλκανικών κρατών έχουν φτάσει σε τέτοιο κρίσιμο σημείο, ώστε ο πόλεμος να είναι αναπόφευκτος, θεωρούν σωστό ότι η Ευρωπαϊκή κοινή γνώμη θα πρέπει να ενημερωθεί «επακριβώς» για την διαγωγή των διαφόρων συμμάχων, να λεχθεί όλη η αλήθεια και να καθοριστούν οι ευθύνες, όταν πρόκειται για πράξεις «ιδιαζόντως απεχθείς». β) Ο «Σύνδεσμος Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων» δεν πρέπει να μείνει αδιάφορος προς τις κάθε είδους αγριότητες τις οποίες διέπραξαν οι Βούλγαροι στις χώρες που κατέλαβαν. Και κατέληγε το τηλεγράφημα με την παράκληση: γ) Είναι ανάγκη να δημιουργηθεί «Κίνημα διαμαρτυρίας».

3^ο) Ο Γάλλος πολιτικός Ζωρζ Κλεμανσώ σε κύριο άρθρο της εφημερίδας «Ελεύθερος άνθρωπος» (L' homme libre) που δημοσιεύθηκε στις 3/16 Ιουλίου/1913 έγραφε μεταξύ άλλων (σε ελεύθερη απόδοση): «Κανείς βέβαια δεν επιθυμεί τον αφανισμό της Βουλγαρίας, ούτε η Ευρώπη, η οποία κανένα συμφέρον δεν έχει να την αφήσει να συντριβεί, ούτε η Ρωσία, της οποίας υπήρξε δημιούργημα,... ούτε η Αυστρία, η οποία θέλησε να επωφεληθεί από την προδοσία του Φερδινάνδου...»

Η ξαφνική όμως επίθεση, χωρίς να κηρύξει επίσημα πόλεμο (Β' Βαλκανικό), είναι αίσχος για την Βουλγαρία η οποία και αρνήθηκε το γεγονός της προμελετημένης επίθεσης. Αλλά επειδή οι Έλληνες βρή-

---

22. Βλ. Αί Βουλγαρικάί ώμότητες ..., ό.π., σελ. 36.

καν το επίσημο έγγραφο της διαταγής, γι' αυτό οι Βούλγαροι απομάκρυναν από την αρχηγία τον στρατηγό Σαβώφ, λέγοντας ότι ενήργησε "αυτοβούλως". Ωστόσο σε λίγο χρόνο ανέλαβε ο ίδιος το Υπουργείο των Στρατιωτικών. Επομένως τι άλλο χρειάζεται ως ομολογία;

Όσο για τις τρομερές βιαιότητες, όπως τις πυρπολήσεις, τους βιασμούς, τις σφαγές και τα απαίσια βάσανα στα οποία υπέβαλαν Τούρκους, Έλληνες και Σέρβους αρκεί να παραπέμψουμε στις φρικιαστικές αφηγήσεις των εφημερίδων. Κανείς άλλος δεν έχει ξεπεράσει την αγριότητα αυτή...».

4^ο) Ο γνωστός ιστορικός και Ακαδημαϊκός Διονύσιος Α. Κόκκινος (βραβείο ιστορίας Ακαδημίας Αθηνών) στην σελ. 21 της έρευνάς του «Αί Βουλγαρικάί θηριωδίαί καί ή καταστροφή τών Σερρών» γράφει : «Όσα θα αφηγηθούμε στο εξής για τις βουλγαρικές θηριωδίες έχουν την αξία της προσωπικής αυτοψίας και ανταποκρίνονται στην αλήθεια, γιατί εκφράζουν αποκλειστικά τις εντυπώσεις των επισκέψεών μου στους τόπους του φόνου, της βίας και της φωτιάς».

5^ο) Ένα δημοσίευμα²³ της εφημερίδας «Liberte» Θεσσαλονίκης (20 Ιουλ. 1913), από τον Vladimir Tordov, συντάκτη της εφημερίδος Outro Rossije Μόσχας, έλεγε, μεταξύ άλλων, το τι συνέβη στο Σιδηρόκαστρο (Δεμίρ-Ισάρ) : «...Όταν φθάσαμε στο Δεμίρ-Ισάρ, 19 Ιουνίου/2 Ιουλίου στις 9 η ώρα το πρωί, σταμάτησε την "άμαξά μας" μια ομάδα πρόκριτων με θλιμμένες φυσιογνωμίες φωνάζοντας, ότι έπρεπε να δούμε τα πτώματα των θυμάτων της βουλγαρικής θηριωδίας. Πράγματι τα πτώματα ήταν εκτεθειμένα σε μια αυλή σπιτιού...Εκείνο όμως που μας έκανε βαθύτατη εντύπωση ήταν το θέαμα των γυναικών που έκλαιγαν απαρηγόρητα με τα χέρια υψωμένα προς τον ουρανό...».

6^ο) Η Γαλλική Κυβέρνηση, ύστερα από εισήγηση του Προέδρου της Πουανκαρέ, έστειλε μια Επιτροπή αποτελούμενη από τον γραμματέα της Γαλλικής Πρεσβείας στην Αθήνα Halgouet και τον συνταγματάρχη πυροβολικού Lepidi και εξέτασε επισταμένως τα γεγονότα στην Καβάλα, το Δοξάτο, τις Σέρρες, το Δεμίρ-Ισάρ και Δοϊράνη και, όταν συμπλήρωσε το έργο της, υπέβαλε την Έκθεσή της στο Υπουργείο Εξωτερικών της Γαλλίας²⁴. Η Έκθεση βέβαια αυτή δεν δόθηκε στην δημοσιότητα, διέρρευσαν όμως ορισμένα στοιχεία τα οποία επιβεβαίωναν την δράση των Βουλγάρων στρατιωτών στις θηριωδίες που διαπράχθηκαν σε βάρος των Ελλήνων.

7^ο) Το 1993, ύστερα από τον πόλεμο και τα τραγικά γεγονότα στα Βαλκάνια (πόλεμος του Κοσσυφοπεδίου, βομβαρδισμός του

---

23. Βλ. *Αί Βουλγαρικάί άμότητες ...*, ό.π., σελ. 109.

24. Βλ. *Αί Βουλγαρικάί άμότητες ...*, ό.π., σελ. 249.

Βελιγραδίου), το Ίδρυμα Carnegie έκανε επανέκδοση της έκθεσης με μια νέα εισαγωγή από τον George Kennan στην οποία γράφει ότι:

«Στις 28 Ιουνίου 1913, πριν από την αποχώρηση ο βουλγαρικός στρατός και άτακτοι έκαψαν την μεγάλη πόλη των Σερρών και τις πόλεις της Νιγρίτας, του Δοξάτου και Ντεμίρ Χισάρ, φαινομενικά ως αντίποινα για το κάψιμο της “βουλγαρικής πόλης” Κιλκίς από τους Έλληνες, που είχαν λάβει χώρα μετά την ομώνυμη μάχη, καθώς και την καταστροφή πολλών “βουλγαρικών χωριών” της περιοχής».

8^ο) Τα εγκαταλελειμμένα έγγραφα²⁵ που βρέθηκαν στο Διοικητήριο των Σερρών, παρουσία των προξένων Ιταλίας και Αυστρίας:

α) Με την αρ. πρωτοκόλλου 8265/21 Ιουνίου 1913 διαταγή ο Διοικητής της Μακεδονίας στρατηγός Βουλκώφ διέτασσε τον Νομάρχη Δράμας να συλλάβει τον Μητροπολίτη Δράμας και τους προκρίτους και να τους εξορίσει στα ενδότερα της Βουλγαρίας, διότι ξεσήκωναν τον λαό για εξέγερση.

β) Με το αρ. πρωτ. 8391/21 Ιουνίου 1913 έγγραφο ο αρχηγός του Επιτελείου ταγματάρχης Μουστάκωφ στέλνει στον διοικητή Βουλκώφ κατάλογο προκρίτων των Σερρών (υπάρχουν καταγεγραμμένα τα ονόματα) τους οποίους πρέπει να συλλάβει και να εξορίσει στα ενδότερα της Βουλγαρίας.

γ) Με το αρ. πρωτ. 8390/21 Ιουνίου 1913 έγγραφο ο Διοικητής της Μακεδονίας στρατηγός Βουλκώφ διέτασσε τον Νομάρχη της Στρώμισσας να συλλάβει και να εξορίσει τον Μητροπολίτη της Στρώμισσας.

δ) Με το αρ. πρωτ. 8256/21 Ιουνίου 1913 τηλεγράφημα του πρωθυπουργού της Βουλγαρίας Danef προς τον Διοικητή της Μακεδονίας στρατηγό Βουλκώφ συνιστά οι συλληφθέντες πρόκριτοι να περάσουν πρώτα από στρατοδικείο.

Στις παραπάνω καταγγελίες, των εγκαταλελειμμένων εγγράφων, η Επιτροπή αντιπαραθέτει την δικαιολογία, ότι είδε το βιβλίο πρωτοκόλλου και στους αριθμούς αυτούς δεν υπάρχουν αυτά τα έγγραφα καταχωρημένα. Μπορεί πράγματι να μην υπάρχουν, γιατί απλούστατα οι Βούλγαροι, πριν παρουσιάσουν το βιβλίο, διόρθωσαν το περιεχόμενο των επίμαχων πρωτοκολλημένων εγγράφων. Εξάλλου η Επιτροπή διαπίστωσε ότι : «...Οι αριθμοί στο πρωτόκολλο δεν ήταν διαδοχικοί...».

Γενικότερα φαίνεται ότι τόσο η Επιτροπή όσο και οι Βούλγαροι είχαν διαβάσει το βιβλίο του Πρύτανη του Πανεπιστημίου Αθηνών με τον τίτλο : «Αί Βουλγαρικά όμότητες έν τή Ανατολική Μακεδονία και Θράκη 1912-1913 (γεγονότα, έκθέσεις, έγγραφα, επίσημοι μαρτυρίες), Έν Αθήναις 1914» και γι' αυτό προσπάθησαν ν' αντικρούσουν μία-μία

---

25. Βλ. *Αί Βουλγαρικά όμότητες ...*, ό.π., σελ. 149, 150.

τις αναγραφόμενες καταγγελίες με ασύστατες δικαιολογίες ή παρουσιάζοντας ανύπαρκτα περιστατικά «βαρβαρότητας», ότι συνέβησαν σε βάρος του άμαχου βουλγαρικού πληθυσμού.

Σύλληψη και σφαγιασμός αμάχων Ελλήνων

Α) Ο Γάλλος δημοσιογράφος Georges Bourdon ανταποκριτής της εφημερίδας των Παρισίων *Figaro*, στις 22 Ιουλίου/4 Αυγούστου 1913, δημοσίευσε ανταπόκριση στην οποία περιληπτικά περιγράφει τα τραγικά γεγονότα και καταλήγει στο συμπέρασμα ότι «*αυτά που είδε, άκουσε και διηγείται, κανείς δεν μπορεί να τα διαψεύσει, γιατί τόσο ο ίδιος όσο και άλλοι ανταποκριτές υπήρξαν αυτόπτες μάρτυρες*». Στην ανταπόκρισή του αυτή έγραφε ότι:

Επιστρέφοντας²⁶ από το Λιβούνβο επισκέφθηκε το Δεμίρ-Ισάρ, την πόλη του θανάτου... Στην Νιγρίτα, την Δοϊράνη και την Στρώμισα έγιναν οι ίδιες βιαιότητες... Η καταστροφή των Σερρών ήταν η φοβερότερη απ' όλες... Τα τρία τέταρτα της πόλης κήληκαν συστηματικά και με επιστημονική μέθοδο. 4.000 σπίτια πυρπολήθηκαν, χωρίς να υπολογίζονται οι εκκλησίες και τα τεμένη. 30.000 κάτοικοι έφυγαν προς την πεδιάδα. Οι πολλές δολοφονίες, οι λεηλασίες και οι εμπρησμοί φαίνεται ότι «*εξήγειραν την ελληνικήν ψυχήν*» σε τέτοιο βαθμό, ώστε να προκαλέσουν την καταπληκτική εκείνη ορμή, η οποία ωθούσε τον στρατό του βασιλιά Κωνσταντίνου προς τα εμπρός για τρεις βδομάδες, από νίκη σε νίκη, και μεγάλωνε, όσο περισσότερες ήταν οι αφηγήσεις για φρικαλεότητες... Και κατέληγε με τα εξής λόγια: «*Γνωρίζω ότι πολλοί δέν θά μέ πιστεύσωσιν ἢ θά μέ πιστεύσωσιν ἐν μέρει καί ὅτι πολλοί θά μειδιάσωσιν ἀκούοντες περί ἡρωισμῶν καί κατορθωμάτων. Μοῦ εἶναι ἀδιάφορον, εἶμαι μάρτυς, ὅστις βλέπει, ἀκούει καί διηγείται καί οὐδείς ἐκ τῶν ἀνταποκριτῶν, ὅσοι ὑπῆρξαν καί αὐτοὶ μάρτυρες, ὡς ἐγώ, θά μέ διαψεύσῃ*».

Β) Όπως είδαμε στις 18 Ιουνίου 1913 (1^η Ιουλίου²⁷ με το νέο ημερολόγιο) οι Βούλγαροι συνέλαβαν τους πρόκριτους Α. Παπαπαύλου, Γυμνασιάρχη, Κ. Σταμούλη, Διευθυντή της τράπεζας *Ανατολή*, Αν. Χρυσάφη, ιατρό, Ν. Φωκά, φαρμακοποιό, και άλλους 50 πολίτες των Σερρών, τα ονόματα των οποίων καταγράφονται στην σελ. 341 του βιβλίου «*Ιστορία των Σερρών*» του Π. Πέννα²⁸.

---

26. Βλ. *Αί Βουλγαρικάι ἠμότητες ...*, ὁ.π., σελ. 113.

27. Γίνεται η διευκρίνιση ότι τότε χρησιμοποιούσαν στις Ευρωπαϊκές χώρες το νέο ημερολόγιο (Γρηγοριανό), ενώ στην Ελλάδα ακόμα το παλιό ημερολόγιο (η εφαρμογή του ν. ημ. άρχισε το 1924), γ' αυτόν τον λόγο στην εργασία μας χρησιμοποιούνται δυο ημερομηνίες με διαφορά 13 ημερών.

28. Βλ. Π. Πέννα, *Ιστορία των Σερρών*, ὁ.π., σελ. 341.

Η Επιτροπή Carnegie ισχυρίζεται ότι συνελήφθησαν μόνο 5 προύχοντες κι αυτό μάλιστα έγινε «για τον εκφοβισμό του πληθυσμού», επειδή «πίστευαν ότι Έλληνες αντάρτες ήταν οπλισμένοι κρυφά στην πόλη και προετοιμάζαν εξέγερση».

Κατά την μαρτυρία του στρατιωτικού Επιτελάρχη Μουστάκωφ²⁹ (Moustakou) «οι συλληφθέντες προύχοντες αφέθηκαν ελεύθεροι. Ένα δε μέλος της Επιτροπής που επισκέφθηκε την πόλη των Σερρών είδε τον διευθυντή της τράπεζας Ανατολή κ. Ghine (Γκίνη) ζωντανό, σώο, καλά στην υγεία και μάλιστα απόλαυσε την φιλοξενία του».

Η πραγματικότητα όμως διαψεύδει τους παραπάνω ισχυρισμούς. Οι συλληφθέντες όχι μόνο δεν αφέθηκαν ελεύθεροι, αλλά βρέθηκαν δολοφονημένοι. Και τα πτώματα των επτά (7) βρέθηκαν κι αναγνωρίστηκαν από τον Γάλλο³⁰ δημοσιογράφο George Bourdon κοντά στο βουλγαρικό χωριό Λιβούνβο, ο οποίος στο φύλλο της εφημερίδας *Figaro* στις 10/23-7-1913, περιγράφει με πολύ ανατριχιαστικό τρόπο την ανεύρεσή τους, ενώ των υπόλοιπων κρατουμένων μέσα στη φυλακή.

Όσον αφορά δε τον διευθυντή της τράπεζας Ανατολή, αποκρύπτεται σκόπιμα ότι ο Γκίνης, τον οποίο συνάντησε και είδε ζωντανό (τον μήνα Αύγουστο) το μέλος της Επιτροπής, ήταν ο αντικαταστάτης Διευθυντής της Τράπεζας του δολοφονηθέντος Κ. Σταμούλη.

Γ) Η Επιτροπή για το θέμα των φυλακισμένων παραδέχεται³¹ την ομολογία του Φρούραρχου Μουστάκωφ (Moustakou), ότι, όταν οι Βούλγαροι εγκατέλειψαν την πόλη, αυτός έδωσε εντολή να αφεθούν ελεύθεροι όλοι οι κρατούμενοι στην φυλακή κι ότι «είναι πιθανόν οι Βούλγαροι κρατούμενοι να σκότωσαν τους Έλληνες κρατούμενους. Αυτό μπορεί να έγινε από τους δεσμοφύλακες χωρίς να έχουν τέτοια διαταγή ή από τους φυλακισμένους Βούλγαρους³² κομιτατζήδες». Εξάλλου -λέει- αυτοί όλοι ήταν άτομα «ασήμαντα!», δηλ. δεν ήταν πρόκριτοι ή προύχοντες!

Και επιπλέον αποδέχεται την μαρτυρία του Αμερικανού Arrington, την οποία περιλαμβάνει μάλιστα στην Έκθεσή της, και λέει τα εξής σχετικά: «...Η σφαγή στην φυλακή βεβαιώνεται πέραν πάσης αμφιβολίας

---

29. Βλ. «Έκθεση Διεθνούς Επιτροπής Ερευνών για τα αίτια και τον τρόπο διεξαγωγής των Βαλκανικών Πολέμων», έκδοση από το Ίδρυμα Κάρνεγκι (Carnegie) για τη Διεθνή Ειρήνη, Washington, 1914, σελ.83.

30. Βλ. Π. Πέννα, *Ιστορία των Σερρών*, ό.π., σελ. 347.

31. Βλ. *Έκθεση Διεθνούς Επιτροπής...*, ό.π., σελ. 83.

32. Προκύπτει όμως ένα εύλογο ερώτημα. Πώς είναι δυνατόν να αφεθούν όλοι ελεύθεροι, αλλά να δολοφονηθούν μόνο οι Έλληνες κρατούμενοι; Αυτό θα μπορούσε να δικαιολογηθεί μόνον αν αφέθηκαν ελεύθεροι και οπλίστηκαν με μαχαίρια οι κομιτατζήδες και οι Βούλγαροι δεσμοφύλακες, ενώ οι Έλληνες ήταν αλυσοδεμένοι.

από τα στοιχεία του κ. Arrington, Διευθυντή του υποκαταστήματος της Αμερικανικής Εταιρείας Καπνού. Ο σωματοφύλακός του (καβάξης), που ήταν Έλληνας, είχε συλληφθεί πριν από μερικές ημέρες, επειδή είχε φτάσει μια φήμη ότι ο διάσημος Έλληνας αρχηγός των ανταρτών, ο Καπετάν Δούκας, ήταν στην πόλη μεταμφιεσμένος ως καβάξης. Ο κ. Arrington απαίτησε την απελευθέρωση του κρατουμένου χωρίς αποτέλεσμα. Μετά την αναχώρηση του τελευταίου στρατιώτη των βουλγαρικών στρατευμάτων, ο κ. Arrington επισκέφθηκε πάλι την φυλακή και διαπίστωσε ότι υπήρχε ένας σωρός από (13) δεκατρία πτώματα μεταξύ των οποίων ήταν κι ο δικός του άνθρωπος τραυματισμένος σοβαρά. Πέθανε βέβαια λίγο αργότερα στο νοσοκομείο, αλλά ήταν σε θέση να μας πει την ιστορία του. Πράγματι βρέθηκε στο πάτωμα και καρφωμένος στην πλάτη με μια ξιφολόγη. Ο βούλγαρος δεσμοφύλακας του είχε ζητήσει λύτρα £ 10 (λίρες) για την απελευθέρωσή του και θα του επέτρεπε να γυρίσει στο σπίτι. Ο κ. Arrington δήλωσε ότι τα χέρια του και η πλάτη, όπου είχε χτυπηθεί, ήταν “μαύρα σαν τις μπότες του”. Και οι άλλοι δώδεκα κρατούμενοι είχαν προφανώς υποστεί ξυλοδαρμό με την ίδια βαρβαρότητα».

Για το ίδιο θέμα³³ ας δούμε τι λέει η ελληνική πλευρά :

«...Αλλά πριν φύγει ο βουλγαρικός στρατός έσφαξε 16 Σερραίους πολίτες που ήταν φυλακισμένοι, τα ονόματα των οποίων είναι τα εξής: Νικόλαος Σαμολαδάς, Μιχαήλ Βακιριτζής, Αντώνιος Μάγειρος, Στέργιος Χατζής, Αβέρκιος Σιδεράς, Μιχαήλ Φραγκοράπτης, Ευάγγελος Μάγειρος, Αντώνιος Μουχτάρης Παναγίας, Στέργιος Δενκιτζής, Μιχαήλ Κιουπλιώτης, Ιωάννης Σάντρος, Ευρυσθένης Δοξατινός, ο από την Κάτω Τζουμαγιά Αριστ. Πασσίτζας και 3 ακόμη χωρικοί αγνώστου ονοματεπώνυμου. Τα θύματα, αφού υποχρεώθηκαν να γονατίσουν και να κάνουν το σταυρό τους, σφαγιάστηκαν άγρια με λόγχες. Μερικοί από τους φυλακισμένους ελευθερώθηκαν αφού, πρώτα πλήρωσαν αδρά λύτρα. Έτσι τρία άρρενα μέλη από την οικογένεια Χατζηπανταζή από το χωριό Πρόσνικ (Σκοτούσα) συνοδεύτηκαν από στρατιώτες των φυλακών μέχρι το σπίτι της οικογένειας Σταμούλη, όπου η χήρα Σταμούλη τους έδωσε 30 λίρες που ζητούσαν ως λύτρα. Και με την ευκαιρία αυτή η χήρα Σταμούλη, που ενδιαφερόταν για τη σωτηρία του γιου της του διευθυντή του υποκαταστήματος της τράπεζας Ανατολή, πρότεινε σ' αυτούς τους στρατιώτες μια μεγάλη αμοιβή, εάν μπορούσαν να τον σώσουν...».

Δ) Στην συνοικία κάτω Καμενίκια³⁴ Σερρών σφαγιάστηκαν είκοσι

---

33. Βλ. *Αί Βουλγαρικάί ώμότητες ...*, ό.π., σελ. 126.

34. Βλ. *Αί Βουλγαρικάί ώμότητες ...*, ό.π., σελ. 155.

οκτώ (28) άτομα, ανάμεσά τους κι ο Albert Biro, ένας Ούγγρος υπήκοος, ο Νικόλαος Χαλκιόπουλος ράφτης, ο Τάκης Καζάκας μάγειρας κ. ά. (Δηλώσεις του μουσουλμάνου Ahmed-Hafiz).

Ε) «Πρόκειται για τις σφαγές από τους Βούλγαρους...», ήταν το κυρίαρχο θέμα μιας ανταπόκρισης του Ιταλού δημοσιογράφου R. Larco της εφημερίδας Corriere della Sera, που δημοσιεύθηκε στις 5/18 Ιουλίου 1913 και έλεγε μεταξύ άλλων τα παρακάτω :

«Τα γεγονότα τα οποία πρόκειται να αφηγηθώ είναι εξαιρετικά σοβαρά, ώστε θεώρησα επιβεβλημένο, πριν τα ανακοινώσω, να τα εξασκεψώ από μαρτυρίες προσώπων που να μην υπάρχει η ελάχιστη αμφιβολία για την εντιμότητά τους.

Πρόκειται για τις σφαγές από τους Βούλγαρους, γεγονότα που αποτελούν το κυρίαρχο θέμα των τελευταίων ημερών. Όσα θα εκθέσω προέρχονται από αφηγήσεις του γενικού μας Προξένου κ. Μακιόρο Βιβάλμπα, ο οποίος μόλις επέστρεψε από την πόλη των Σερρών και συνοδεύονταν εκεί από τον συνάδελφό του Πρόξενο της Αυστρίας...».

«Σύλληψη και ομαδική σφαγή βουλγάρων»!

Ύστερα από όλα τα παραπάνω έρχεται η Επιτροπή Carnegie³⁵ να παρουσιάσει, σαν ένα «είδος αντιπερισπασμού» στις παραπάνω δολοφονίες και σφαγιασμούς και στηριζόμενη μόνο (!) στις μαρτυρίες 4-5 Βουλγάρων ή βουλγαριζόντων πολιτών (Lazarof, Christo Dimitrof, Blagoi Petrof, Karanfilof) και ενός Ρώσου γιατρού, του Dr. Klugmann, αυτών δηλαδή που «τάχα γλίτωσαν», το εξής «εξωπραγματικό» περιστατικό, ότι συνέβη σε βάρος των Βουλγάρων:

Κατά το χρονικό διάστημα 24-27 Ιουνίου 1913, όπου οι Βούλγαροι είχαν «εγκαταλείψει» την πόλη, «συνελήφθησαν», «ανακρίθηκαν», «φυλακίστηκαν», «ξυλοκοπήθηκαν» και στο τέλος «σφαγιασθήκαν» με ξιφολόγη (!) 200 ή 250 αθώοι άμαχοι πολίτες Βούλγαροι και στρατιώτες στο Παρθεναγωγείο «Γρηγοριάς» με την εντολή του τότε Μητροπολίτη Σερρών Αποστόλου!

Τα γεγονότα αυτά προκαλούν κατάπληξη, αμφισβητούνται και δημιουργούν τις παρακάτω εύλογες απορίες και ερωτήματα :

1) Πώς είναι δυνατόν να συμβεί κάτι τέτοιο, όταν στην βιογραφία³⁶ του αοίδιμου Μητροπολίτη αναφέρεται ένα άλλο ακριβώς αντίθετο γεγονός; Όταν οι Βούλγαροι κατέλαβαν την πόλη των Σερρών κατά τον Α΄ Βαλκανικό πόλεμο, τον Οκτώβριο του 1912, ο Μητροπολίτης Απόστολος, με κίνδυνο της ζωής του, έσωσε από βέβαιη σφαγή συλλη-

35. Βλ. Έκθεση Διεθνούς Επιτροπής..., ό.π., σελ. 89.

36. Βλ. Δημοσίευμα της Ι. Μητροπόλεως Σερρών και Νιγρίτης με τίτλο: «100 χρόνια ελεύθερης ζωής, Σέρρες (1913-2013)».

φθέντες Τούρκους κατοίκους (που μέχρι πριν από λίγο ήταν οι δυνάστες του σερραϊκού λαού), μια πράξη που αναγνωρίστηκε με ευγνωμοσύνη από την μουσουλμανική κοινότητα της πόλης.

2) Είναι απίστευτο ένας Μητροπολίτης με το κύρος και το ήθος του Αποστόλου και μόνον αυτός σ' ολόκληρη την Μακεδονία, που μέχρι τότε η μόνη του αγωνία και προσπάθεια ήταν να σώσει το ποίμνιό του από τους Βούλγαρους κομιτατζήδες, να «διατάξει την σφαγή» τόσων αθώων ατόμων και μάλιστα, όπως υποστηρίζεται, με μοναδική κατηγορία την ομολογία, ότι «ήταν Βούλγαροι»!

3) Θεωρείται λίγο απίθανο να συμβαίνει επί τόσες μέρες στην πόλη των Σερρών ένα τόσο σοβαρό και τεράστιο περιστατικό και να μην το αντιληφθεί και να το αναφέρει κανένας ανταποκριτής των ξένων εφημερίδων!

4) Αν είναι δυνατόν, βούλγαροι στρατιώτες του τακτικού στρατού οπλισμένοι, να συλλαμβάνονται από Έλληνες απλούς πολίτες που με δυσκολία ήξεραν να χειρίζονται το όπλο τους;

5) Αν πράγματι το γεγονός ήταν «αληθινό», τότε γιατί δεν καταγράφεται ούτε ένα όνομα από τους «τάχα σφαιγιασθέντες»; Και μόνο ο Blagoi Petrof, που αφέθηκε ελεύθερος λόγω του νεαρού της ηλικίας, αναφέρει ότι είδε να σκοτώνουν τον πατέρα του. Ενώ αντίθετα από ελληνικής πλευράς υπάρχουν ολόκληροι πίνακες με όλα τα ονόματα των θυμάτων από τις πόλεις Σέρρες, Νιγρίτα, Σιδηρόκαστρο κ.ά.;

6) Οι «συλλαμβανόμενοι» μεταφέρονταν κατά ομάδες -κάποιος, λέει, είδε μια μέρα 44 άτομα- που συνοδεύονταν σίγουρα κι από μια «φρουρά» αποτελούμενη τουλάχιστον από 10-15 οπλισμένους. Είναι δυνατόν η μεταφορά αυτή τόσων πολλών ατόμων μέσα από τους δρόμους της πόλης, όπου θα έκαναν θόρυβο, θα ξεσήκωναν σκόνη, αφού περπατούσαν πεζοί, να μη γίνονταν αντιληπτή από κάποιον άλλο μάρτυρα ή έστω έναν βούλγαρο στρατιώτη απ' αυτούς που είχαν παραμείνει στην πόλη;

7) Μερικοί Βούλγαροι μάρτυρες που γλίτωσαν αναφέρουν ένα περιεργό τρόπο σωτηρίας. Ένας είπε ότι τον κράτησαν επί τέσσερες μέρες (για ποιο λόγο;) και την τελευταία μέρα γλίτωσε γιατί «έσφαζαν» μόνο τα βράδια και μέχρι 14 άτομα, (τόσα, λέει, μπορούσαν να θάβουν!) κι αυτός ήταν στην σειρά 15^{ος}! Άλλοι δέκα είπαν ότι γλίτωσαν με το ίδιο τέχνασμα! Στην σωρό που τους έριξαν μαχαιρωμένους στο λαϊμό, αυτοί έκαναν τον πεθαμένο, ενώ ήταν ακόμη ζωντανοί.

8) Στις 28 Ιουνίου, λένε οι μάρτυρες, ότι οι Έλληνες δεσμοφύλακες εγκατέλειψαν πανικόβλητοι το Σχολείο μετά τον βομβαρδισμό και ο βουλγαρικός στρατός μπήκε στην πόλη. Γιατί ούτε ένας αξιωματικός ή στρατιώτης δεν «είδε» πτώματα ή τον τόπο του «εγκλήματος»;

9) Σύλληψη³⁷ βουλγαρικής οικογενείας

Ο ιστορικός Διονύσιος Κόκκινος, που έχει τιμηθεί με το Βραβείο Ιστορίας της Ακαδημίας Αθηνών, αναφέρει ένα περιστατικό το οποίο έρχεται να διαψεύσει τις μαρτυρίες των βουλγάρων ή βουλγαριζόντων συλληφθέντων. Κατά την αποχώρηση των Βουλγάρων από την πόλη των Σερρών, ενώ προσπαθούσε να διαφύγει με την άμαξα η οικογένεια του Βούλγαρου υπαστυνόμου Μαυροδίεφ (η γυναίκα του και 3 παιδιά), που κατά πληροφορίες ήταν ένας απ' αυτούς οι οποίοι καθοδηγούσαν και έβαζαν φωτιά με πετρέλαιο για την πυρπόληση της πόλης των Σερρών, συνελήφθη από άνδρες της πολιτοφυλακής και οδηγήθηκε στο Διοικητήριο. Εκεί, αφού ανακρίθηκε και διαπιστώθηκε η ταυτότητα όλων, αφέθηκαν όλοι ελεύθεροι.

Όπως φαίνεται τελικά το περιστατικό αυτό της «ομαδικής σφαγής» αποκλείεται να έχει συμβεί έτσι όπως παρουσιάζεται, αλλά ήταν ένα κατασκευάσμα, μια έμπνευση κάποιων από τα μέλη³⁸ της Επιτροπής, με σκοπό να παρουσιαστούν οι Βούλγαροι στην κοινή γνώμη ως τα «θύματα» του πολέμου, για να καλύψουν κατ' αυτόν τον τρόπο τα δικά τους εγκλήματα. Και δεν θα μπορούσε να συμβεί κάτι τέτοιο αφού, όπως οι ίδιοι ομολογούν, δεν έφυγαν ποτέ όλοι οι Βούλγαροι στρατιώτες από την πόλη.

Οι επίσημες βέβαια ανακοινώσεις και μαρτυρίες των Βουλγάρων λένε ότι ο βουλγαρικός στρατός καθώς και όλοι οι υπάλληλοι των κρατικών υπηρεσιών έφυγαν από την πόλη των Σερρών και μάλιστα πολύ βιαστικά κι άτακτα το Σάββατο στις 22 Ιουνίου/5 Ιουλίου 1913. Ο στρατηγός όμως Μουστάκωφ στην μαρτυρία του λέει, ότι άφησαν πίσω τους ένα απόσπασμα από περίπου 200 άνδρες με διοικητή τον Τορλον, το οποίο λόγω του φόβου, ότι μπορεί να κινδύνευε από κάποια αιφνιδιαστική επίθεση, περνούσε τα βράδια έξω από την πόλη, έμπαινε μέσα την ημέρα και ξαναέβγαινε πάλι διακριτικά το σούρουπο (Μαρτυρία Μουστάκωφ³⁹). Εξάλλου ο ίδιος ομολογεί ότι μαζί με 10 στρατιώτες επέστρεψε στην πόλη την Τρίτη (25 Ιουνίου) με το τραίνο και μάλιστα είχε ανταλλαγή πυροβολισμών με αντάρτες Έλληνες στον σιδηροδρομικό σταθμό των Σερρών. Και παρέμεινε στην πόλη μέχρι τις 28 Ιουνίου, οπότε ενώθηκε με τα στρατεύματα του Kiprikof.

---

37. Βλ. Διονυσίου Κόκκινου *Αί Βουλγαρικοί θηριωδίαί καί ή καταστροφή τών Σερρών*, Έν Αθήναις, Έκδοτικός οίκος Γ. Φέξη, 1914, σελ. 109.

38. Λέγεται ότι οι Paul Miljukov και H. Brailsford ήταν φανερά βουλγαρόφιλοι, αφού ο 1^{ος} ήταν διορισμένος καθηγητής στο Πανεπιστήμιο Σόφιας και ο 2^{ος} δημοσίευσε άρθρο με την άποψη ότι η συνθήκη του Βουκουρεστίου (28 Ιουλίου) ήταν άδικη για τους Βούλγαρους.

39. Βλ. *Έκθεση Διεθνούς Επιτροπής...*, ό.π., σελ. 297.

Επιβεβαίωση των παραπάνω, ότι δηλαδή οι βούλγαροι στρατιώτες δεν έφυγαν όλοι, αποτελεί και το εξής περιστατικό:

Η οικογένεια⁴⁰ Βίζου μαζί με άλλα 20 άτομα είχε καταφύγει το πρωί της 25^{ης} Ιουνίου (Τρίτη) στον ναό του Αγίου Γεωργίου. Βούλγαροι στρατιώτες όρμησαν μέσα στον ναό και τους ανάγκασαν να βγουν έξω. Άλλοι στρατιώτες που βρίσκονταν έξω πυροβολούσαν αυτούς που έβγαιναν. Το αποτέλεσμα ήταν να σκοτωθούν οι Αθαν. Βίζου, κηπουρός, Θωμάς Βίζου, Αικατερίνη Βίζου και δυο χωρικοί αγνώστου ονόματος.

Πυρπόληση της πόλης των Σερρών

Α) Ο μουσουλμάνος⁴¹ Ahmed-Hafiz, που ήταν πρώην αστυνομικός στην βουλγαρική αστυνομία, έκανε τις ακόλουθες δηλώσεις στον Αυστριακό πρόξενο:

«Την Πέμπτη το βράδυ ο Βούλγαρος αξιωματικός Μοπεν εμφανίστηκε στο σπίτι μου και μου είπε, ότι οι Βούλγαροι θα κάψουν τις Σέρρες την επόμενη μέρα. Με προσκάλεσε να συμμετάσχω στη λεηλασία και το κάψιμο με μια ομάδα Μουσουλμάνων. Αρνήθηκα. Στη συνέχεια, μου ζήτησε ο Μοπεν πετρέλαιο. Απάντησα ότι δεν είχα καθόλου. Την νύχτα της Πέμπτης στήθηκαν τέσσερα κανόνια από τον βουλγαρικό στρατό στους γύρω λόφους (Νταουτλή, Κουλά), που δεσπόζουν πάνω από την πόλη των Σερρών.

Την Παρασκευή το πρωί (28 Ιουνίου) περίπου στις οκτώ ξεκίνησε ο βομβαρδισμός και δημιούργησε έναν τεράστιο πανικό. Αμέσως περισσότεροι από 500 στρατιώτες του πεζικού, αρκετές ομάδες του ιππικού, που η κάθε μία είχε από δέκα άτομα και πενήντα κομιτατζήδες, μπήκαν στην πόλη οπλισμένοι με βόμβες και άρχισαν τις αγριότητες. Μεταξύ των αξιωματικών και στρατιωτών αναγνωρίστηκαν και συμμετείχαν ο Δρ Γιανκώφ, σύμβουλος του Στρατηγού Βουλκώφ, καθώς και ο αρχηγός της αστυνομίας Karagioson και ο Διοικητής της χωροφυλακής Σερρών, Orfaniev. Είναι σαφές ότι υπήρχε ένα καλά οργανωμένο σχέδιο. Οι πόρτες των σπιτιών και των καταστημάτων άνοιγαν με τσεκούρια ή σιδηρολοστούς, τα οποία δόθηκαν από τους στρατιώτες. Μπήκαν μέσα στα καταστήματα και τα λεηλάτησαν. Στη συνέχεια άδειαζαν τα σπίτια ένα προς ένα και έριχναν πετρέλαιο και άλλες εύφλεκτες ουσίες και έβαζαν φωτιά. Για να κάνουν οικονομία στην προσπάθειά τους, σε κάθε ομάδα από τρία σπίτια, μόνο το μεσαίο πυρπολούσαν, με την πεποίθηση ότι ο άνεμος που φυσούσε θα ολοκλήρωνε το έργο της καταστροφής. Οι στρατιώτες πυροβολούσαν τους κατοίκους που προσπαθούσαν να σώσουν τα φλεγόμενα σπίτια, τα προξενεία και τα κτίρια των ξένων».

---

40. Βλ. Αί Βουλγαρικοί άμότητες ..., ό.π., σελ. 152.

41. Βλ. Έκθεση Διεθνούς Επιτροπής..., ό.π., σελ. 290, 291.

Β) Οι διευθυντές Harrington⁴² και Moore καθώς και οι υπάλληλοι της Αμερικανικής εταιρίας καπνού (American Tobacco Co Ltd), που έφυγαν από την πόλη των Σερρών, για να γλιτώσουν από τη φωτιά, πήγαν στην Θεσσαλονίκη κι εκεί κατέθεσαν τις μαρτυρίες τους. Αποδεικνύεται ότι η πυρπόληση της πόλης έγινε με προμελετημένο σχέδιο, γιατί Αξιωματικοί της βουλγαρικής Αστυνομίας είχαν υποχρεώσει τον πρώην αστυνομικό Χαφούζ Εφένδη (Τούρκο) να τους παραδώσει 150 κιβώτια πετρέλαιο με την απειλή, ότι θα τον σκοτώσουν. Το πετρέλαιο αυτό το έριχναν οι Βούλγαροι στρατιώτες με τις οδηγίες των αξιωματικών στις ξύλινες πόρτες και στα ξύλινα παραθυρόφυλλα και στη συνέχεια έβαζαν φωτιά. Και μάλιστα για λόγους συντομίας και οικονομίας ανά τρία σπίτια έβαζαν φωτιά στο μεσαίο, έχοντας τη σιγουριά, ότι και τα άλλα δυο θα καιγόταν λόγω του σφοδρού ανέμου. Ταυτόχρονα δε κραύγαζαν την βουλγαρική ζητωκραυγή «ούρρα!»

Η πυρκαγιά άρχισε από τις αποθήκες καπνού της Αμερικανικής εταιρίας, παρά το γεγονός ότι είχαν υψώσει την αμερικανική σημαία, και από τα καταστήματα των αδελφών Εσκενάζη. Στην συνέχεια επεκτάθηκε στις συνοικίες Κατακουπόζη, Αραμπατζή μαχαλά, Βαρόσι και Ορτά Τσαρσί.

Γ) Ο Ιταλός δημοσιογράφος⁴³ Magrini, ανταποκριτής της εφημερίδας *Secolo*, υιοθετεί την επίσημη άποψη της ελληνικής πλευράς και δηλώνει ότι ήταν παρών στις έρευνες που έκαναν στις Σέρρες οι γενικοί πρόξενοι της Αυστρίας και της Ιταλίας, οι οποίοι είχαν έρθει από τη Θεσσαλονίκη, για να ακούσουν τους μάρτυρες επί τόπου.

Την Παρασκευή 21 Ιουνίου/4 Ιουλίου 1913, ο βούλγαρος νομικός επιτετραμμένος ενημέρωσε τον Ιταλό πρόξενο, ότι είχε φθάσει η ακόλουθη βουλγαρική διαταγή⁴⁴: «Αν διαφαίνεται ότι η πόλη των Σερρών χάνεται για τους Βουλγάρους, να καταστραφεί η πόλη».

Δ) Από μια παραστατικότητα⁴⁵ ανταπόκριση του *Trarpan*, ανταποκριτή της εφημερίδας *Daily Telegraph*, πληροφορούμαστε σχετικά με την πυρπόληση της Νιγρίτας και άλλων πόλεων ότι ο ίδιος ήταν από τους πρώτους που επισκέφθηκε την Νιγρίτα, ύστερα από προσωπική πρόσκληση του βασιλιά Κωνσταντίνου, όπου εξακριβώθηκε ότι ο Βούλγαρος Στρατηγός, πριν από την αναχώρησή του, κλείδωσε τους κατοίκους μέσα στα σπίτια τους και πυρπόλησε την πόλη με βαμβακοπυρίτιδα και πετρέλαιο, με αποτέλεσμα να καούν 470 άτομα κυρίως γέροντες

---

42. Βλ. *Αί Βουλγαρικοί ώμότητες ...*, ό.π., σελ. 129, 133.

43. Βλ. *Έκθεση Διεθνούς Επιτροπής...*, ό.π., σελ. 290.

44. Η Επιτροπή του Ιδρύματος Carnegie σημειώνει ότι: «Δεν μπορέσαμε να ανακαλύψουμε καμία επιβεβαίωση αυτής της δήλωσης!».

45. Βλ. *Αί Βουλγαρικοί ώμότητες ...*, ό.π., σελ. 46.

και γυναικόπαιδα. Και συνεχίζοντας την ανταπόκρισή του γράφει ότι οι Σέρρες, η Δράμα, το Κιλκίς και το Δεμί-Ισάο, όλες σημαντικές πόλεις, έχουν παρόμοιες ιστορίες να διηγηθούν με μόνη την διαφορά, ότι οι ιστορίες αυτές δεν γίνονται πιστευτές, γιατί πράγματι είναι απίστευτες!

Ε) Σε τηλεγράφημα⁴⁶ των τριών ιερωμένων της αρμενικής, της γερμανικής και της ελληνικής ευαγγελικής εκκλησίας προς τις αμερικανικές εφημερίδες τονίζονταν μεταξύ άλλων ότι στην πόλη των Σερρών κορυφώθηκαν τα δεινά. Οι Βούλγαροι, πριν να φύγουν απ' αυτήν, έστειλαν στρατιωτικό απόσπασμα και τέσσερα πυροβόλα κι άρχισαν να βομβαρδίζουν, με αποτέλεσμα να σπείρουν τον πανικό μεταξύ των κατοίκων. Το απόσπασμα, έχοντας επικεφαλής αξιωματικούς και συνοδευόμενο από πολιτικούς υπαλλήλους και κομιτατζήδες, μπήκε στην πόλη, άρχισε να δολοφονεί Έλληνες προκρίτους και να πυρπολεί τα πάντα με πετρέλαιο, εύφλεκτες ύλες και δυναμίτιδα.

ΣΤ) Ανήκουστα⁴⁷ γεγονότα διαδραματίστηκαν στα Προξενεία Αυστρο-Ουγγαρίας και Ιταλίας. Την Παρασκευή το πρωί Βούλγαροι αξιωματικοί και στρατιώτες πολιορκήσαν το μέγαρο του προξενείου της Αυστρο-Ουγγαρίας, στο οποίο διέμενε ο υποπρόξενος Γεώργιος Ζλάτκος και όπου είχαν καταφύγει η οικογένειά του και πάρα πολλοί Σερραίοι. Οι στρατιώτες όρμησαν, μπήκαν μέσα και με την απειλή, ότι θα βάλουν φωτιά στο κτήριο και θα καούν μέσα ζωντανοί, τους ανάγκασαν να βγουν όλοι έξω, παρά το ότι υπήρχε ανυψωμένη η αυστριακή σημαία και ο υποπρόξενος είχε φορέσει την επίσημη στολή του, τα παράσημά του και προσπαθούσε μάταια να τους εξηγήσει ότι αυτό αποτελούσε παραβίαση του ασύλου. Συνέλαβαν τον υποπρόξενο μαζί με τα 150 άτομα ως αιχμαλώτους, τους απήγαγαν και τους πήγαν έξω από την πόλη στα υψώματα Νταουτλή, τους κράτησαν επί 8 ώρες και τους ελευθέρωσαν μόνον, όταν πήραν λύτρα 400 τουρκικές λίρες τις οποίες έδωσε ο Έλληνας πρόκριτος Αλεξανδρίδης Τάκης. Στο δρόμο ο Ζλάτκος συνάντησε τον Γιανκώφ, γραμματέα της βουλγαρικής Διοίκησης, και διαμαρτυρήθηκε αλλά καμία σημασία και απάντηση δεν πήρε. Το οίκημα του προξενείου λεηλατήθηκε και πυρπολήθηκε.

Όλα τα παραπάνω περιλαμβάνονταν σε σχετική έκθεση που έστειλε στις 1/7/1913 με τηλεγράφημα⁴⁸ ο υποπρόξενος Ζλάτκος προς τον γενικό πρόξενο της Αυστρίας στην Θεσσαλονίκη. Και συμπλήρωνε ότι το βουλγαρικό στρατιωτικό απόσπασμα που αποτελούνταν από πεζικό, ιππικό και πυροβολικό, αφού πρώτα βομβάρδισε την πόλη των Σερρών,

---

46. Βλ. *Αί Βουλγαρικάί ώμότητες ...*, ό.π., σελ. 36, 37.

47. Βλ. *Αί Βουλγαρικάί ώμότητες ...*, ό.π., σελ. 140.

48. Βλ. *Αί Βουλγαρικάί ώμότητες ...*, ό.π., σελ. 173, 174.

όρισε κατόπιν κι άρχισε να σφάξει και να πυρπολεί τα σπίτια και τα καταστήματα. Τα θύματα της σφαγής και πυρπόλησης είναι πάρα πολλά, ενώ υπάρχουν περί τις 20.000 κάτοικοι άστεγοι, όπως και η οικογένειά του, χωρίς τρόφιμα, ρούχα και κλινოსκεπάσματα, γιατί καταστράφηκαν όλα. Και κατέληγε με την παράκληση να σταλεί σχετική βοήθεια.

Ζ) Ο γενικός⁴⁹ Πρόξενος της Ιταλίας Βιβάλμπα, διερχόμενος μέσα από τα καπνίζοντα ερείπια της πόλης των Σερρών, μονολογούσε κι έλεγε διαρκώς «είναι τρομερόν! (*C'est terrible*)» Με παρόμοια έκφραση εκδήλωνε τις εντυπώσεις του και ο Πρόξενος της Αυστρίας Κραλ λέγοντας «*terribile visu (τρομερόν ιδέσθαι!)*». Και στο τέλος, γράφει ο δημοσιογράφος Magrini, ο αποτροπιασμός των προξένων έγινε ακόμη μεγαλύτερος, όταν αντελήφθησαν ότι η καταστροφή των Σερρών οφείλονταν όχι στους κομιτατζήδες ή άλλους, αλλά στους στρατιώτες και αξιωματικούς του βουλγαρικού στρατού.

Η) Στην μαρτυρία⁵⁰ του ο Διοικητής Ιβάν Κιρπικον ομολογεί ότι: «*Την Πέμπτη, 27 Ιουνίου/ 10 Ιουλίου, ενώ ήμουν στο Ζιρνονο (Νευροκόπι), έλαβα εντολή να πορευθώ στις Σέρρες με τη φάλαγγά μου, για να δούμε τα πυρομαχικά που είχαν μείνει στην πόλη, να συνεχίσω την διοίκηση και να αποκαταστήσω την τάξη. Κατάλαβα ότι αυτό σήμαινε ότι έπρεπε να παραμείνουμε στην πόλη, αν ήταν δυνατόν, εκτός και αν μας εμπόδιζε κάποια ανώτερη εχθρική δύναμη. Είχα ένα τάγμα και μισό πεζικού, μία μοίρα ιππικού και μια πυροβολαρχία πυροβολικού. Εμείς περπατήσαμε όλη την νύχτα και στις έξι το πρωί της Παρασκευής ήμασταν πέντε ή έξι χιλιόμετρα κοντά στις Σέρρες...».*

Εκείνο όμως που δεν λέει ο διοικητής Κιρπικof είναι, για ποιο λόγο ήρθε τόσος στρατός (πάνω από 500 στρατιώτες πεζικού, ιππικού, πυροβολικού); Διότι με τίποτα δεν ευσταθεί ο ισχυρισμός, ότι ήρθε να αποκαταστήσει την τάξη, να δει τα πυρομαχικά και να διοικήσει την πόλη! Μήπως βρήκε την ευκαιρία να εκτελέσει το σχέδιο⁵¹ καταστροφής της πόλης; Γιατί, πώς δικαιολογείται ο βομβαρδισμός της πόλης, αφού δεν υπήρχε τακτικός ελληνικός στρατός;

Θ) Η επίσημη⁵² τηλεγραφική Έκθεση του Προξένου της Αυστρο-Ουγγαρίας Κραλ προς την Κυβέρνηση, που δημοσιεύθηκε στην εφημερίδα *Temps* στις 10/23 Ιουλίου 1913 και που αφορούσε την πυρπόληση των Σερρών, τις λεηλασίες και τις δολοφονίες προκριτών, έλεγε ότι ο

---

49. Βλ. *Αί Βουλγαρικοί ώμότητες ...*, ό.π., σελ. 180.

50. Βλ. *Αί Βουλγαρικοί ώμότητες ...*, ό.π., σελ. 294.

51. Βλ. *Έκθεση της Διεθνούς Επιτροπής Ερευνών Carnegie* κεφ. «The massacre and conflagration of Serres» (Σφαγή και πυρκαγιά των Σερρών), Washington, 1914, σελ. 83-90.

52. Βλ. *Αί Βουλγαρικοί ώμότητες ...*, ό.π., σελ. 175.

ίδιος πήγε στην πόλη των Σερρών συνοδευόμενος από τον συνάδελφό του Ιταλό πρόξενο. Είδε την άλλοτε ανθηρή και πλούσια πόλη να είναι σήμερα κατά τα τρία τέταρτα σωρός καπνιζόντων ερειπίων. Οι Βούλγαροι, ενώ είχαν εγκαταλείψει αρχικά την πόλη στις 22 Ιουν./5 Ιουλίου, επέστρεψαν όμως ξανά στις 28 Ιουν./11 Ιουλίου με στρατό και κομιτατζήδες. Κι αφού βομβάρδισαν την ανυπεράσπιστη πόλη με 4 κανόνια, λεηλάτησαν και πυρπόλησαν τις ωραιότερες συνοικίες, καθώς και πολλά σπίτια που ανήκαν σε αυστριακούς υπηκόους και το Προξενείο. Οι ζημιές που προκλήθηκαν υπολογίζονται σε περίπου 45 εκατομμύρια φράγκα. Και τέλος δολοφονήθηκαν περίπου 50 πρόκριτοι, μεταξύ αυτών και ο Ούγγρος υπήκοος Αλβέρτος Μπίρος, αλλά και πολλοί κάτοικοι βρήκαν τραγικό θάνατο μέσα στις φλόγες των σπιτιών τους που κάηκαν.

1) Η βουλγαρική τράπεζα⁵³ δεν κάηκε

Από τηλεγραφική ανταπόκριση του R. Ruaux, ειδικού απεσταλμένου της εφημερίδας *Temps* των Παρισίων (21 Ιουλίου 2013), πληροφορούμαστε ότι, όταν έφθασε στην πόλη των Σερρών, εξαιρετική εντύπωση του προκάλεσε το θέαμα των ερειπωμένων και έρημων συνοικιών που θύμιζαν κάτι ανάλογο με την Πομπηία, καθώς και η θλίψη των ανθρώπων που εμφανίζονταν ανάμεσα στα ερείπια. Το πιο εντυπωσιακό όμως ήταν το γεγονός, ότι στην ίδια πλατεία βρισκόνταν η Τράπεζα Αθηνών και η Εθνική τράπεζα της Βουλγαρίας ακριβώς η μια απέναντι της άλλης. Από την πρώτη, αφού κάηκε, σώζονταν μόνον οι τοίχοι, ενώ η δεύτερη έμεινε άθικτη!

Απόψεις της Επιτροπής Carnegie

Σχετικά με το θέμα της πυρπόλησης των Σερρών η Επιτροπή Carnegie στην προσπάθειά της να καλύψει ότι το περιστατικό δεν έγινε με οργανωμένο σχέδιο του βουλγαρικού στρατού, πρόβαλε κάποιες δικαιολογίες, όπως:

α) «Οι Έλληνες είχαν βάλει οι ίδιοι τη φωτιά (*he Greeks had set it on fire*)», δήλωσε στην Επιτροπή ο Δρ. Γιανκώφ, νομικός Σύμβουλος του Διοικητή Βουλκώφ, για να καταλήξει ότι προσωπικά ο ίδιος κατέβαλλε προσπάθειες να σβήσει τη φωτιά!

β) Από την μαρτυρία του διοικητή Ιβάν Κιρπικόν σχετικά με την πυρπόληση⁵⁴ έχουμε την δήλωση: «...Οι πρόσφυγες που έφυγαν μαζί μας, μου είπαν ότι η έκρηξη που είχαμε ακούσει, ήρθε από μια ελληνική αποθήκη πυρομαχικών, την οποία οι ίδιοι οι Έλληνες έβαλαν φωτιά» και παρακάτω δηλώνει ο ίδιος ότι: «Δεν μπορώ να πιστέψω ότι οι ο-

---

53. Βλ. *Αί Βουλγαρικάί ἀμότητες ...*, ό.π., σελ. 181.

54. Βλ. *Έκθεση της Διεθνούς Επιτροπής...*, ό.π., σελ. 294.

βίδες μας προκάλεσαν την πυρκαγιά (I can not believe that our shells caused the fire)».

γ) «Είναι δύσκολο να πιστέψει κανείς ότι οι Βούλγαροι στρατιώτες μπορούσαν να έχουν πολύ ελεύθερο χρόνο για συστηματικό εμπρησμό, γιατί παρενοχλούνταν από τον τακτικό ελληνικό στρατό και τους οπλισμένους Έλληνες αντάρτες»! Αυτά δήλωσε η Ρωσίδα ιατρός Δρ. Lazpen τα οποία είναι δύο καταφανέστατα ψέματα: 1^ο) Ο ελληνικός στρατός βρισκόταν ακόμα στον Στρυμόνα και ήρθε έξω από την πόλη το απόγευμα προς το βράδυ της Παρασκευής και 2^ο) Το πρωί της Παρασκευής 28 Ιουν/ 11 Ιουλίου είχαν εκδιωχθεί οι οπλισμένοι Έλληνες, σύμφωνα⁵⁵ με την μαρτυρία του Δρ. Γιανκώφ, ο οποίος συνόδευσε το στρατιωτικό απόσπασμα του Kırpikon και λέει ότι: «Με την είσοδό μας στην πόλη είχαν εκδιωχθεί οι Έλληνες, οι οποίοι δεν ήταν τακτικός στρατός, αλλά αντάρτες».

δ) «Ενώ είναι αναμφισβήτητο, ότι μερικοί Βούλγαροι χωρικοί που ακολούθησαν τα στρατεύματα, είχαν κάψει τα σπίτια τους σκόπιμα» κατά τη μαρτυρία του Lazar Tomov. Και ότι, λέει ο ίδιος, «ένας όχλος που αποτελούνταν εν μέρει από Βούλγαρους και εν μέρει από Τούρκους λεηλατούσαν και έκαιγαν, ενώ οι στρατιώτες πολεμούσαν».

«Είναι πιθανόν, στα βουλγαρικά στρατεύματα, να υπήρχαν και Πομάκοι μουσουλμάνοι κι όπως και στο Δοξάτο, έλαβαν μέρος στο έργο της πυρπόλησης».

ε) Ο Dr. Klugmann (Ρώσος γιατρός) κατέθεσε στην μαρτυρία του: «... Ισχυρή πεποίθησή μου είναι, ότι οι Βούλγαροι δεν μπορεί να έκαψαν την πόλη των Σερρών. Δεν είμαι όμως σε θέση να πω πώς πυρπολήθηκε!».

στ) Η Επιτροπή τέλος αμφισβητεί και απορρίπτει ως μη αξιόπιστη την μαρτυρία του Ahmed-Hafiz που ήταν ένας αυτόπτης μάρτυρας και υποστηρίζει ότι οι Βούλγαροι στρατιώτες χρησιμοποίησαν πετρέλαιο και έδρασαν με ένα συστηματικό σχέδιο. Ο μάρτυρας αυτός, λέει, δεν εμπνέει εμπιστοσύνη και η μαρτυρία του είναι αναξιόπιστη, διότι ήταν Μουσουλμάνος, κάτοικος της πόλης των Σερρών και η χώρα του βρέθηκε σε εμπόλεμη κατάσταση (1912), άρα η στάση του ήταν εχθρική προς τους Βουλγάρους. Θα αναρωτηθεί βέβαια κάποιος την ίδια εποχή η χώρα του δεν ήταν σε εμπόλεμη κατάσταση με την Ελλάδα; Ή ακόμα οι βούλγαροι μάρτυρες δεν βρίσκονταν σε παρόμοια κατάσταση; Πώς γίνεται οι μαρτυρίες αυτών να είναι αξιόπιστες;

Και καταλήγει η Επιτροπή στο εξής διφορούμενο συμπέρασμα : «Τέλος πάντων δεν υπάρχει αξιόπιστη απόδειξη για τον εκ προμελέ-

---

55. Βλ. Έκθεση της Διεθνούς Επιτροπής..., ό.π., σελ. 296.

της ή επίσημο εμπρησμό, αλλά η ευθύνη για την πυρκαγιά τουλάχιστον των Σερρών πέφτει κυρίως στο βουλγαρικό στρατό». Και μια γενική διαφορούμενη διαπίστωση της Επιτροπής είναι ότι: «Οι ελληνικές καταγγελίες είναι σε κάθε περίπτωση ουσιαστικά αληθείς, αλλά σε καμία περίπτωση δεν αναφέρουν όλη την αλήθεια(!).

Αναγνωρίζει όμως ότι τελικά: «Είναι αλήθεια ότι η πόλη των Σερρών κάηκε κατά τη διάρκεια μιας βουλγαρικής επίθεσης. Είναι επίσης αλήθεια ότι ένας μεγάλος αριθμός αμάχων, συμπεριλαμβανομένου του επισκόπου του Melnik (Μελενίκου) και Demir-Hissar (Σιδηροκάστρου), σφαγιάστηκαν ή εκτελέστηκαν από τους Βουλγάρους στην τελευταία πόλη».

Ληλασίες και άλλα...

Α) Ο φρούραρχος⁵⁶ Μαζαράκης άνοιξε το Διοικητήριο παρόντων των γενικών προξένων της Ιταλίας και Αυστρο-Ουγγαρίας και σ' ένα παραπλήσιο δωμάτιο από το γραφείο του Βούλγαρου πολιτικού Διοικητή Βουλκώφ ανακάλυψε στοιβαγμένα διάφορα πράγματα, όπως χαλιά, ρούχα διάφορα, γυναικεία φορέματα και πολλά άλλα αντικείμενα, τα οποία, το πιθανότερο, ήταν προϊόντα λεηλασίας. Εκεί δίπλα βρέθηκε και ένας σιδερένιος λοστός, απ' αυτούς που χρησιμοποιούνται για διαρρήξεις. Στο δε γραφείο του Γιανκώφ βρέθηκαν ψεύτικες γενειάδες.

Β) «Υπάρχουν⁵⁷ μαρτυρίες από Έλληνες, Τούρκους και από έναν Αμερικανό κάτοικο τον κ. Moore, ότι κάποιοι από τα βουλγαρικά στρατεύματα βρήκαν το χρόνο να προβούν σε λεηλασίες πριν από την αποχώρηση», αναφέρει η Επιτροπή.

Γ) Ο Lazar Tomof, ένας βούλγαρος δάσκαλος από τα Σκόπια, που ήρθε στην πόλη των Σερρών μαζί με τον βουλγαρικό στρατό στις 28 Ιουνίου, είδε: «Οι Τούρκοι μετέφεραν και σάκους στους δρόμους, απ' όπου προκύπτει ότι λεηλατούσαν».

Τι περισσότερο, δηλαδή, πρέπει να έχει μια μαρτυρία, για να είναι αξιόπιστη; Δεν είναι αρκετά αυτά που μας δίνουν οι περιγραφές των ξένων δημοσιογράφων, όπως οι παρακάτω;

1) Σε όλη την διαδρομή του ταξιδιού, από Χατζή-Μπειλίκ μέχρι το Δοξάτο, τα τραγικά θεάματα και οι ακατονόμαστες θηριωδίες που είδε τον συγκλόνισαν και αισθάνθηκε μεγάλη ντροπή, γιατί διαπίστωσε ότι διαπράχθηκαν από Σλάβους. Στο συμπέρασμα⁵⁸ αυτό κατέληγε η ανταπόκριση του Ρώσου Bladimir Tordov, ανταποκριτή της ρωσικής εφημε-

---

56. Βλ. Αί Βουλγαρικά όμοιότητες..., ό.π., σελ. 149.

57. Βλ. Έκθεση της Διεθνούς Επιτροπής..., ό.π., σελ. 83.

58. Βλ. Αί Βουλγαρικά όμοιότητες..., ό.π., σελ. 109. Αποφεύγουμε να δώσουμε τις ανατριχιαστικές περιγραφές των φρικαλεοτήτων που διαπράχθηκαν από τον βουλγαρικό στρατό.

ρίδας *Outro Rossije*, που δημοσίευσε τις εντυπώσεις του στην εφημερίδα *Liberte* της Θεσσαλονίκης (στις 20/7/1913) κατά το ταξίδι που έκανε από το Χατζή-Μπεϊλίκ (Βυρώνεια) μέχρι το Δοξάτο Δράμας, αφού πέρασε φυσικά από τις Σέρρες, μαζί με τους συναδέλφους του Ρυαυχ της εφημερίδας *Temps* και Μαυρουδή της *Debats*.

2) Ο πολεμικός ανταποκριτής της εφημερίδας *Daily Telegraph* λοχαγός Trarman⁵⁹ σε άρθρο του, αφού πρώτα δίνει ποια είναι τα χαρακτηριστικά γνωρίσματα του χαρακτήρα του Τούρκου, του Αλβανού, του Σέρβου, του Έλληνα και του Βούλγαρου, για να καταλήξει με πολύ βαρείς χαρακτηρισμούς για την συμπεριφορά του τελευταίου λέγοντας ότι δεν υπάρχει στην ιστορία του κόσμου άλλο έθνος που, με τόση πωρωμένη σκληρότητα, να έχει διαπράξει σφαγές, κτηνωδίες, ασελγείς πράξεις, ληλασίες και πυρπολήσεις. Κι αφού περιγράφει μερικά φρικιαστικά γεγονότα που συνέβησαν στις πόλεις Νιγκίτα (όπου ήταν αυτόπτης μάρτυρας), Σέρρες, Κιλκίς και Δεμίρ-Ισάρ σημειώνει: «...Όλίγον μέ έκπλήσσει τό ότι αί ιστορίαι αὐται τῆς ἀγριότητος δέν γίνονται πιστευταί, διότι ὄντως εἶναι ἀπίστευτοι, καί μόνον ὅταν σπουδάσῃ τις τόν βουλγαρικόν χαρακτήρα δύναται νά ἐννοήσῃ πῶς τοιαῦτα ὄργια αἰμοβορίας ἦσαν δυνατά...».

3) Στο τηλεγράφημα των τριών ιερωμένων, Α. Μητσόπουλου της ελληνικής ευαγγελικής εκκλησίας, Μ. Βrunau της γερμανικής ευαγγελικής εκκλησίας και P.G. Toekhuvanian της αρμενικής ευαγγελικής εκκλησίας, που έστειλαν προς αμερικανικές εφημερίδες, αναφέρονταν μεταξύ άλλων ότι από τις πρώτες τους ήττες οι Βούλγαροι άρχισαν να διαπράττουν φρικτά κακουργήματα σε βάρος του ελληνικού πληθυσμού. Και, αφού απαριθμούσαν τα τραγικά γεγονότα που συνέβησαν στις πόλεις Δοϊράνη, Στρώμνιτσα, Δεμίρ-Ισάρ και Σέρρες, κατέληγαν κάνοντας έκκληση στα γενναιόφρονα αισθήματα του αμερικανικού λαού, ώστε να βοηθήσει και να ανακουφίσει τον δυστυχή πληθυσμό της Μακεδονίας.

4) Στις 6 Ιουλίου 1913 πραγματοποιήθηκε στις Σέρρες πάνδημο συλλαλητήριο⁶⁰ διαμαρτυρίας για τα βουλγαρικά εγκλήματα και ειδικότερα για την καταστροφή της πόλης των Σερρών διατρανώνοντας την αγανάκτησή τους με ομιλίες και ένα ομόφωνο ψήφισμα διαμαρτυρίας.

Στο ψήφισμα μάλιστα τονίζονταν ότι οι Έλληνες, Μουσουλμάνοι και Εβραίοι των Σερρών εξέφραζαν την έντονη διαμαρτυρία τους προς την πολιτισμένη ανθρωπότητα, για τις πολλαπλές εγκληματικές πράξεις που διέπραξε ο βουλγαρικό στρατός: α) τις θηριωδίες προς αθώους πολίτες και γυναικόπαιδα, β) τις πυρπολήσεις πόλεων και χωριών

---

59. Βλ. Αί Βουλγαρικάί ὁμότητες..., ὁ.π., σελ. 46.

60. Βλ. Αί Βουλγαρικάί ὁμότητες..., ὁ.π., σελ. 167.

Ερείπια μετά την πυρκαγιά των Σερρών (η φωτογραφία από την Έκθεση της Επιτροπής Carnegie). Στο βάθος διακρίνεται ο λόφος του «Κουλά».

και γ) τον μαρτυρικό θάνατο ανωτάτων λειτουργών της θρησκείας (Μητροπολιτών, Επισκόπων κ.ά.).

Με τα παραπάνω ομολογείται επιπλέον ότι οι Έλληνες, Μουσουλμάνοι και Εβραίοι ζούσαν αδελφωμένοι και χωρίς μίσση μεταξύ τους πάντοτε, δηλαδή πριν και μετά τα γεγονότα, πράγμα που έρχεται σε αντίθεση με τον ισχυρισμό της Επιτροπής Κάρνεγκι, ότι «οι Μουσουλμάνοι από μίσος προς τους Έλληνες έκαψαν την πόλη». Εξάλλου οι Σερραίοι είχαν Δήμαρχο της πόλης τον Μουσουλμάνο Ακίλ Μπέη για πολλά χρόνια μετά την απελευθέρωσή τους.

ΟΙ ΕΛΛΗΝΕΣ ΚΑΤΑΓΓΕΛΛΟΥΝ ΤΗΝ ΕΠΙΤΡΟΠΗ CARNEGIE

Αυτός ήταν ο πρωτοσέλιδος τίτλος της εφημερίδας New York Times⁶¹, που κυκλοφόρησε στις Η.Π.Α σε έκτακτη έκδοση στις 8 Ιουνίου του 1914. Κι ακόμα ο υπότιτλος έλεγε: «Η έκθεση της Επιτροπής σχετικά με τις φρικαλεότητες των Βαλκανικών πολέμων είναι κατάφωρα μεροληπτική, δηλώνει η Πρεσβεία».

61. Πηγή διαδίκτυο, ιστοσελίδα: Greeks Denounce Carnegie Board.

GREEKS DENOUNCE CARNEGIE BOARD

Commission's Report on Balkan War Atrocities Grossly Un- fair, Legation Declares.

Hellenic Government Takes Excep-
tion to Excuse That Bulgarians Had
Provocation for Their Butcheries.

Special to The New York Times.

WASHINGTON, June 7.—The Greek Government, through the Greek Legation here, today made a bitter criticism of the work of the Carnegie Peace Foundation in its investigation of charges of atrocities in the Balkan war. Today's

Το πρωτοσέλιδο της εφημερίδας New York Times.

Και ο Αμερικανός αρθρογράφος έγραφε: «Washington, 7 Ιουνίου. - Η ελληνική κυβέρνηση, μέσω της ελληνικής Πρεσβείας εδώ, σήμερα έκανε μία δριμυία κριτική της εργασίας του Ιδρύματος Ειρήνης Carnegie στην έρευνα για την ευθύνη των φρικαλεοτήτων των Βαλκανικών πολέμων...»

Στην συνέχεια, αφού κατέγραφε καταγγελίες και κάποιες από τις φρικαλεότητες που διέπραξε ο βουλγαρικός στρατός, διατύπωνε τις παρακάτω απορίες και ερωτήσεις σχετικά με την άποψη της Επιτροπής, ότι οι σφαγιασμοί των Βουλγάρων ήταν δικαιολογημένοι (και συγχωρούνται), γιατί -λένε- δέχτηκαν πρώτα «προκλητική συμπεριφορά» από τους Έλληνες και δεύτερον, ότι οι καταγγελίες αυτές ήταν όλες με μεγάλη δόση υπερβολής.

Αποσπάσματα από το άρθρο παρατίθενται παρακάτω :

1) Η Επιτροπή αλλοίωσε τα πραγματικά περιστατικά.

► «Η Επιτροπή Carnegie, της οποίας τα μέλη έπρεπε να είχαν μάθει την αλήθεια, όχι μόνο αλλοίωσε τα πραγματικά περιστατικά,- λέει ο αρθρογράφος- αλλά σύρθηκε σε άσχετα θέματα, για να δείξει την υποτιθέμενη «αγριότητα» των Ελλήνων. Όπως για παράδειγμα οι υποτιθέμενες απειλητικές επιστολές, ότι είχαν γραφτεί από Έλληνες των Ηνωμένων Πολιτειών προς την βασίλισσα Eleanor της Βουλγαρίας, όταν αυτή αναμενόταν να επισκεφθεί αυτήν τη χώρα. Ένα θέμα που εί-

ναι εντελώς έξω από το έργο της Επιτροπής και αποτελεί μια ξεκάθαρη κακόβουλη ενέργεια».

2) Οι Βούλγαροι ενεργούσαν ύστερα από κάθε πρόκληση.

► «Η έκθεση της Επιτροπής αναφέρει ότι σε κάθε περίπτωση ωμότητας οι Βούλγαροι ενεργούσαν ύστερα από πρόκληση και ότι σε κάθε περίπτωση οι κατηγορίες ήταν σε μεγάλο βαθμό υπερβολικές. Τι εννοεί η Έκθεση με τον όρο πρόκληση;

Είναι πασίγνωστο ότι στην Νιγρίτα πάνω από 400 κάτοικοι σφαγιάστηκαν και η πόλη λεηλατήθηκε από τους Βουλγάρους. Στην Δοϊράνη οι Βούλγαροι σκότωσαν τριάντα κορυφαίους Έλληνες πολίτες. Στην Στρώμνιτσα οι Βούλγαροι σκότωσαν τρεις Έλληνες άνδρες, έναν Έλληνα και δεκαέξι γυναίκες Μωαμεθανούς. Στο Δεμίρ-Ισάρ 195 άνδρες σκοτώθηκαν, συμπεριλαμβάνονται σ' αυτούς ο Επίσκοπος και ένας ιερέας.

Στις Σέρρες οι Βούλγαροι βομβάρδισαν την πόλη και την έκαψαν, αφού πρώτα την λεηλάτησαν. Τα θύματα αριθμούνται πάνω από 100. Τέσσερις χιλιάδες και πενήντα σπίτια κάηκαν, 1000 καταστήματα, αφού πρώτα λεηλατήθηκαν, 18 εκκλησίες, η συναγωγή, τα τζαμιά, τα σχολεία και τα νοσοκομεία κάηκαν. Επίσης το Δοξάτο, μια πόλη 3.000 κατοίκων, κάηκε και 600 κάτοικοί του σφαγιάστηκαν».

3) Καμία δικαιολογία (No excuse Possible).

► «Τι είδους πρόκληση υπήρχε, όταν οι Βούλγαροι έκαψαν αυτές τις πόλεις και διέπραξαν αυτές τις ομαδικές δολοφονίες; Αυτά τα εγκλήματα διαπράχθηκαν, όταν οι Βούλγαροι αναγκάστηκαν να υποχωρήσουν πριν από την προέλαση των ελληνικών στρατευμάτων. Ποια πρόκληση μπορεί να γίνει δεκτή ως δικαιολογία για την ολοσχερή καταστροφή των πόλεων στις οποίες δεν υπήρχε στρατός ο οποίος θα μπορούσε ενδεχομένως να φέρει αντίσταση στα βουλγαρικά στρατεύματα; Και ποια δικαιολογία έχει η Επιτροπή του Ιδρύματος, για να δικαιολογήσει την σφαγή των γυναικών, των παιδιών και των Επισκόπων;».

4) Οι κατηγορίες έχουν δόση υπερβολής

► «Η Επιτροπή αναφέρει ότι οι κατηγορίες εναντίον των Βουλγάρων ήταν ιδιαίτερα υπερβολικές. Η δικαιολογία αυτή απορρίπτεται εντελώς και κατηγορηματικά από μαρτυρίες και δηλώσεις από αξιόπιστους ανταποκριτές, Πρόξενους και αυτόπτες μάρτυρες, στα αποτελέσματα της βουλγαρικής θηριωδίας. Ο Λοχαγός *Trarman*, που εκπροσωπεί στο Λονδίνο την *Daily Telegraph*, λέει: «...Πιστεύω ότι σκοτώθηκαν Έλληνες και Τούρκοι, άμαχοι άνδρες, γυναίκες και παιδιά που φτάνουν στον αριθμό των 450.000 ή 500.000 ατόμων».

► «Πλήρης έκθεση της βουλγαρικής αγριότητας έγινε προς την κυβέρνησή του από τον Γεώργιο Ζλάτκο, τον Πρόξενο (Σερρών) της

Αυστρο-Ουγγαρίας και η έκθεσή του δόθηκε στην δημοσιότητα στην εφημερίδα *Tempo* του Παρισιού. Οι βουλγαρικές ωμότητες εκτέθηκαν επίσης και στις εκθέσεις των Γενικών Προξένων της Ιταλίας και της Αυστρίας που έχουν έδρα τη Θεσσαλονίκη».

► «Γιατί έπειτα από όλα αυτά η Επιτροπή του ιδρύματος *Carnegie*, θέλοντας να υποβάλει ειλικρινή έκθεση, χαρακτήρισε ότι όλοι οι αντίπτες μάρτυρες, οι πρόξενοι και οι ανταποκριτές εφημερίδων που αναφέρθηκαν ήταν υπεύθυνοι για παραποιήσεις και ψεύδη;

► Γιατί (η Επιτροπή) λέει ότι οι καταγγελίες για τις βουλγαρικές αγριότητες ήταν υπερβολικές; Δεν ήταν αυτά τα γεγονότα αρκετά άγρια και φοβερά, για να είναι αγριότητες; Ποια περαιτέρω ομοιότητα της φρίκης επιθυμούσαν αυτοί οι ειρηνόφιλοι ανακριτές;»

5) Γιατί κατηγορούν μόνο τους Έλληνες;

(Why accuse only the Greeks ?)

► «... Γιατί στην έκθεση της Επιτροπής του Ιδρύματος θα βρείτε μόνο κατηγορίες εναντίον των Ελλήνων; Η έκθεση, η οποία υποτίθεται ότι θα ασχολούνταν με τα θέματα των Βαλκανίων, βγαίνει έξω από το δρόμο της, για να χρεώσει στους Έλληνες αποίκους στην Νέα Υόρκη, ότι έγραψαν απειλητικές επιστολές στην βασίλισσα *Eleanor*, δηλώνοντας ότι θα κινδύνευε με θάνατο, αν έκανε το ταξίδι στην Νέα Υόρκη. Γιατί το περιστατικό με την βασίλισσα *Eleanor* το παρατράβηξαν; Εκτός, αν συντάχθηκε η έκθεση από προκατειλημμένο χέρι!».

► «Η Επιτροπή *Carnegie* φαίνεται ικανοποιημένη από την δήλωση του βασιλιά Φερδινάνδου της Βουλγαρίας, ότι έδωσε εντολή από την αρχή να μη διαπράξουν θηριωδίες τα στρατεύματά του. Υπάρχει όμως μια πλήρης αντίφαση σ' αυτό, το γεγονός ότι ο Στρατηγός Σωτήλης, Διοικητής της έβδομης Μεραρχίας του ελληνικού στρατού, είχε στην κατοχή του μια διαταγή που υπογράφεται από τον *Delof* Στρατηγό (Διοικητή) του Βουλγαρικού Στρατού προς τον συνταγματάρχη *Dimitrief* του 65^{ου} συντάγματος της Βουλγαρίας, για να στείλει δύο τάγματα στο Μελένικο να καταστρέψουν ό,τι ελληνικό υπάρχει στην πόλη».

► «Η έκθεση της Επιτροπής δηλώνει ότι ο βασιλιάς της Ελλάδας ανακοίνωσε ότι είναι υποχρεωμένος να προβεί σε αντίποινα. Τι είπε όμως ο βασιλιάς στην πραγματικότητα; “Θα βρεθώ στην ανάγκη, με βαθιά λύπη μου, κάτω από αυτές τις συνθήκες να προβώ σε αντίποινα, προκειμένου να σταματήσω τους δημιουργούς αυτών των φρικαλεοτήτων”. Αυτή η απειλή έγινε απλώς με την ελπίδα ότι θα ελέγξει τα αίσχη των Βουλγάρων, αλλά ποτέ δεν εκπληρώθηκε».

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Για 530 ολόκληρα χρόνια σκλαβιάς και στυγνής τυραννίας οι Μακεδόνες κράτησαν αναμμένη την ελπίδα για την λευτεριά μέχρι που το 1912-1913 βρέθηκαν ελεύθεροι και πάλι στην αγκαλιά της Μητέρας Πατρίδας, της Ελλάδας.

Η εποποιία των Βαλκανικών πολέμων 1912-1913 (εκατό χρόνια πριν) έχει καταγραφεί στην εθνική μας ιστορική μνήμη ως ένα μεγάλο θαύμα! Γιατί μια Ελλάδα μικρή, αδύναμη για εδαφικές διεκδικήσεις, εύάλωτη στις προβλέψεις των εχθρών και φίλων της, εμφανίστηκε πρώτη φορά, με διπλωματική διορατικότητα, με εθνική ομοψυχία των ηγετών της, με τόλμη και στρατιωτική προετοιμασία τόσο στην ξηρά όσο και στην θάλασσα, ήρθε αντιμέτωπη με τους κατακτητές της πρώτα με τους Οθωμανούς και κατόπιν με τους Βουλγάρους και τους νίκησε. Γιατί μια Ελλάδα μικρή τότε μεγαλούργησε, αφού κατάφερε, ενσωματώνοντας στην μητέρα πατρίδα την Μακεδονία, μέρος της Θράκης και πολλά νησιά, να διπλασιάσει τα εδάφη και τον πληθυσμό της.

Την 100^η αυτή επέτειο της απελευθέρωσης από τον τουρκικό και βουλγαρικό ζυγό οι κάτοικοι του Νομού Σερρών πρέπει να την γιορτάσουν, γιατί δίδεται η ευκαιρία να τιμήσουν τους νεκρούς προγόνους που έχυσαν το αίμα τους για την δική μας ελευθερία και γιατί ο εορτασμός και η ανάμνηση των γεγονότων δίνουν την ευκαιρία επανασύνδεσης για την συνέχεια της ιστορίας μας. Κι όπως είπε ο Αθηναίος Περικλής στον «Επιτάφιο» του Θουκυδίδη (κεφ. 36):

«Ἄρξομαι δὲ ἀπὸ τῶν προγόνων πρῶτον, δίκαιον γὰρ αὐτοῖς καὶ πρέπον δὲ ἅμα ἐν τῷ τοιῷδε τὴν τιμὴν ταύτην τῆς μνήμης δίδοσθαι. Τὴν γὰρ χώραν, οἱ αὐτοὶ αἰεὶ οἰκοῦντες διαδοχῇ τῶν ἐπιγιγνομένων μέχρι τοῦδε ἐλευθέραν δι' ἄρετὴν παρέδωσαν. (Θα⁶² ἀρχίσω δὲ πρῶτα ἀπὸ τῶν προγόνων, γιατί εἶναι δίκαιο καὶ πρέπον συγχρόνως σε περίπτωση ὅπως ἡ σημερινή, νὰ ἀποδίδεται σ' αὐτοὺς ἡ τιμὴ αὐτῆς μνημόνευσης. Διότι κατοικῶντας οἱ ἴδιοι πάντα αὐτὴν τὴν χώραν, καθὼς ἡ μὴ γενεὰ διαδέχονταν τὴν ἄλλη, μὴς τὴν παρέδωσαν με τὴν ἀνδρεία τους ἐλεύθερη μέχρι τώρα).

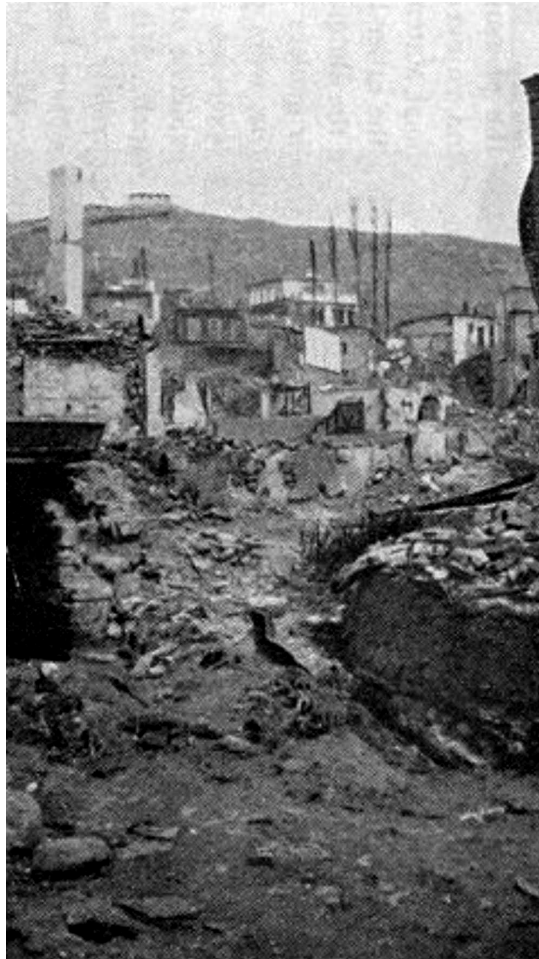
Με την εξιστόρηση και υπενθύμιση όλων των γεγονότων των Βαλκανικών πολέμων φυσικά δεν αποσκοπούμε να αναμοχλεύσουμε παλιές έχθρες και μίσση προς τους γειτονικούς λαούς, με τους οποίους αποβλέπουμε ειρηνική γειτονία και συμβίωση σύμφωνα με τους κανόνες καλής γειτονίας, αλλά να αποφεύγουμε τα λάθη στο μέλλον. Το να

---

62. Την απόδοση από το αρχαίο ελληνικό κείμενο έκανε η συνταξιούχος καθηγήτρια φιλολογίας κ. Τσαγκαλίδου-Κοκκίνου Ελπίδα, η οποία είχε επιπλέον την γενικότερη γραμματολογική και συντακτική επιμέλεια.

αποδίδουμε όμως φόρο τιμής κι ευγνωμοσύνης σ' αυτούς που έχυσαν το αίμα τους, για να ζούμε σήμερα εμείς ελεύθεροι, αποτελεί ύψιστο χρέος, γιατί όπως τονίζει κι ο Ν. Μέρτζος στο βιβλίο «ΤΟ ΜΕΓΑΛΟ ΣΥΝΑΞΑΡΙ - Αφανείς γηγενείς Μακεδονομάχοι 1903-1913» της Εταιρείας Μακεδονικών Σπουδών (2011) «...Αυτοί είναι η βαρύτιμη κληρονομιά μας, οι άγιοι κεκοιμημένοι μας, οι αλάνθαστοι οδηγοί μας. Τους ανήκει η τιμή και η δόξα. Μόνον τα ζωντανά Έθνη ευγνωμονούν εσαεί τους νεκρούς τους και τηρούν άγρυπνη την μνήμη τους...».

Και τέλος, γιατί πρέπει να έχουμε υπόψη την σοφία των λαών που λέει ότι : «Ένας λαός, όταν τιμά το παρελθόν, αναδεικνύει το παρόν κι οραματίζεται το μέλλον, μόνον τότε έχει προοπτική να υπάρξει».

Άλλη μια άποψη που δείχνει τα ερείπια της πόλης των Σερρών μετά την πυρπόλησή της από τους Βουλγάρους (Η φωτογραφία της Επιτροπής Carnegie).